

de/Gelderland
Bibliotheek

Magazijn T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 170

www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 170 – februari 2009

Redactie: D. Hamer, F. Schumacher, H. Tijman-Logtenberg
Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Bestuur:

Voorzitter: E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08,
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12,
secretaris@ampt-epe.nl

**Penningmeester/
ledenbeheer:** M.L. Endendijk, tel. (0578) 61 30 78,
penningmeester@ampt-epe.nl

PR/website: W.J. van 't Einde, tel. (0578) 57 65 51,
pr@ampt-epe.nl

Leden: F. Bomhof, E. Brummel, A. van Dam, D. Hamer,
H. Kloezeman, S. Leijssen

Lidmaatschap: 15,00 euro per jaar

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ampt Epe.

UIT DE VERENIGING

Het bestuur hoopt dat u verrast bent als u dit eerste nummer van 2009 in uw brievenbus vindt: een ander formaat, een andere voorpagina en een andere indeling, allemaal nieuw dus. Een nogal ingrijpende verandering. We hopen dat u bij het doorbladeren al snel de indruk hebt die we beogen: kwaliteitsverbetering. Mooiere foto's, een beter lettertype en daardoor leesbaarder.

Tot 2003 had ons blad een bescheiden omvang. Na de komst van een nieuwe redactie werden er meer illustraties opgenomen en verdubbelde het aantal pagina's. Het aantal aangeboden publicaties nam drastisch toe en we dreigden uit ons jasje te groeien. Van vier naar vijf nummers per jaar was een vervolgstap. Toen de firma Terwel stopte, moesten we noodgedwongen van drukker veranderen. De opvolger was wel goedkoop, maar er kwam terechte kritiek over de kwaliteit van de foto's. Pas toen onze financiële situatie verbeterde, durfden we het aan op zoek te gaan naar een betere drukker. We sloten najaar 2008 een contract met de firma Reestmond in Meppel, die ervaring heeft met het drukken van publicaties voor historische verenigingen.

Kwalitatief betere foto's en een groter formaat blad – en dat zonder verhoging van de contributie. We menen dat het kan. Allereerst hebben we door meevalers (schenkingen) en de groei van het aantal leden een reserve opgebouwd. Daar gaan we in eerste instantie op interen. Tegelijk verwachten we dat *Ampt Epe* in een nieuw jasje en met een fraaiere inhoud nog meer leden gaat trekken. Dat brengt weer contributie in het laatje, zodat we quitte kunnen spelen. Mocht het niet lukken, dan zullen we in het voorjaar van 2010 de balans opmaken en beoordelen of we de contributie wellicht iets omhoog moeten schroeven. Maar we zijn optimistisch, want een kwaliteitsverbetering bleek in het verleden ook bij onze zusterverenigingen tot groei van het aantal leden te leiden. Natuurlijk is er meer over het nieuwe blad te zeggen: zo zijn er geen kleurenfoto's meer, al komen de zwartwitkiekjes van het verleden nu wel beter tot hun recht. Mocht het financieel allemaal lukken, dan zullen we in 2010 een aantal kleurenpagina's opnemen.

Het eerste nummer start ook met een nieuw rubriek: *Uit de vereniging*. Het is de bedoeling dat hierin nieuwtjes uit de bestuursvergadering en uit de vereniging worden opgenomen. Kortom, alles wat meldenswaardig is. Op deze wijze hopen we u nog meer op de hoogte te houden van wat er zoal leeft op het terrein van cultuurhistorie. U kunt hieraan bijdragen door vragen te stellen of zaken ter discussie te stellen. Het bestuur bijt het spits af met de vorige bestuursvergadering.

In november 2008 keken we terug op een geweldig goed jaar met een enorme ledengroei (al kort daarna werd het 600^e lid welkom geheten). De Gelderse Bibliotheek lanceerde een plan om oude nummers via het internet beschikbaar te stellen, waar we in februari een beslissing over nemen. De evenementencommissie deelde haar plannen voor het eerste halfjaar mee: zie de *Agenda*.

Barry Bosch deelde mee dat hij zich in april 2009 kandidaat wil stellen voor een bestuursfunctie. Hij is bereid het penningmeesterschap over te nemen van het dan scheidende bestuurslid Marinus Endendijk. Wist u trouwens dat Marinus al bijna 25 jaar in het bestuur zit? Op de ledenjaarvergadering nemen we op passende wijze afscheid van hem. Nog meer uitbreiding: Frans Schumacher treedt toe tot de redactie, naar onze verwachting een waardevolle aanwinst. We hopen dat hij nog veel over Vaassen zal publiceren. In dit nummer kunt u al met hem 'kennismaken'.

Tot slot werd een datum afgesproken voor de eerste vergadering voor het Oosterhofproject. Dit deel van Vaassen zal in boekvorm speciale aandacht krijgen van de vereniging.

Over boeken gesproken: in oktober 2009 verschijnt een boek van Freek Bomhof met 56 verhalen over Vaassen, Emst en Apeldoorn-Noord, terwijl Jan Paasman tegen die tijd zijn boek over de horeca in Epe afheeft. Het belooft een mooie herfst te worden.

Minder fraaie zaken spelen zich af op een nieuw landgoed in Schaveren. Een lid attendeerde ons op het mogelijk afgraven van een grafheuvel. Onlangs is besloten aangifte te doen bij de Rijksarcheologische Dienst die de zaak zal onderzoeken. Ook is aandacht gevraagd voor het wroeten van wilde zwijnen in grafheuvels in Kroondomein Het Loo.

De heer Stut heeft het bestuur geattendeerd op Aya Zikken, een in Epe geboren schrijfster. De thans bijna 90-jarige dame heeft een enorm oeuvre op haar naam staan. Het bestuur zal dit onder de aandacht brengen van zowel het Erfgoed als Cultuurplatform. Nu we het toch over het Erfgoedplatform hebben: dit kwam in november en januari bij elkaar om de voortgang van de Projectgroep Cultuurhistorie te bespreken. Er is thans een concept cultuurhistorische waardenkaart gemaakt, die na correctie een onderdeel wordt van het CH-beleid van de gemeente.

De website van onze vereniging zal binnenkort worden aangevuld met de laatste gegevens uit het archief St Marie (Oene), al snel gevolgd door een bewonerslijst 1808 van het dorp Epe, en de ingezetenen in 1795 van alle dorpen. De klapper wordt ongetwijfeld een uittreksel uit de archivalia van de Cannenburch. Hieraan wordt de laatste (correctie)hand gelegd door Ruud Labberton. Wie iets in Vaassen zoekt, kan dus straks nagaan wat het kasteelarchief te bieden heeft. Niet alleen Ruud, maar ook enkele anderen zijn bezig met transcripties of het verwerken van gegevens voor de website. We kunnen nog best wat hulp gebruiken.

Eind februari opent het streekarchief Epe zijn poorten. Straks is het mogelijk vier dagen per week (dinsdag t/m vrijdag) archiefstukken, oude kranten, de boekencollectie (o.a. van Ampt Epe) en genealogische gegevens in te zien. En omdat Durk Snieder de microfiches uit de protocollen van bezwaar 1675-1811

(Oud-Notarieel Archief) via de website toegankelijk heeft gemaakt, is er weer een bron beschikbaar. Mocht u een kijkje willen nemen, lees dan zeker Durks toelichtende artikel in dit nummer.

Tot slot heet het bestuur allen die sinds eind december 2008 lid zijn geworden van Ampt Epe hartelijk welkom!

Iets te melden voor deze rubriek? Mail naar: voorzitter@ampt-epe.nl.

JAARVERGADERING EN LEZING OVER 'BEGRAVEN DOOR DE EEUWEN HEEN'

Op woensdag 8 april 2009 vindt de ledenvergadering van Ampt Epe plaats. Deze jaarlijkse bijeenkomst begint om 19.30 uur en is alleen voor leden van de vereniging toegankelijk. De avond wordt gehouden in de tussenzaal van restaurant 't Koetshuis aan de oostzijde van kasteel De Cannenburch te Vaassen. Deze vergadering duurt ongeveer een uur.

In het tweede gedeelte van de avond is er een lezing van Wim Vlaanderen uit Zwolle over het onderwerp 'Begraven door de eeuwen heen'. Zijn verhaal zal worden ondersteund met exclusieve dia's. Op deze lezing zijn ook niet-leden van harte welkom.

Sinds mensenheugenis bestaat de gewoonte om voor overledenen gedenktekens op te richten. Van een houten kruis tot grafsteen en van hunebed tot mausoleum. De graven kregen veelal een prominente plaats binnen de woongemeenschap, bijvoorbeeld in of rondom de kerk. Vanaf de 19^e eeuw werden begraafplaatsen echter steeds vaker aan de rand van een stad of een dorp aangelegd. Begraafplaatsen herbergen het verleden van onze dodencultuur en weer spiegelen verschillende maatschappelijke aspecten uit vervlogen tijden. Knekelhuizen, duivelsroosters, dodenhuisjes. Gevleugelde zandlopers, staartbijtende slangen, afgeknotte pilaren, vlinders. Symbolen die men tegenwoordig bijna niet meer kent.

Naast de tragiek die u niet te zwaar moet nemen, is er ook plaats voor humor. Onze voorouders hebben ons op dit punt vaak een spiegel voorgehouden.

Verder zult u dia's zien van bijzondere graven zoals 'het graf met de handjes', missers van steenhouwers en graven die een zekere ijdelheid niet ontzegd kan worden. Wim Vlaanderen zal ook wat gebruiksvoorwerpen en kleding meenemen uit ons verre voorouderlijke verleden.

Voor leden is de lezing gratis bij te wonen. Van niet-leden zal een kleine bijdrage gevraagd worden. De lezing begint rond 20.30 uur.

AGENDA EERSTE HALFJAAR 2009

Dinsdag 24 februari: Winterlezing in de Brinkzaal van de Eper Gemeentewoning, Stationsstraat, Epe. Onderwerp (als voorbereiding op de excursie in mei 2009): het IJsselliniemuseum te Olst. Aanvang 20.00 uur, zaal open 19.30 uur. Kosten voor leden € 3,00, voor niet-leden € 5,00.

Woensdag 8 april: Ledenvergadering + aansluitend lezing in het Koetshuis te Vaassen over 'Begraven door de eeuwen heen' door de heer W. Vlaanderen uit Zwolle (zie elders in dit blad voor meer info).

Zaterdag 30 mei: Voorjaarsexcursie naar het IJsselliniemuseum te Olst, aanvang 13.30 uur. **Beslist deelname-opgave.** Kosten voor leden € 3,00, voor niet-leden € 5,00. Sluitingsdatum opgave deelname woensdag 20 mei 2009. Nadere info hieronder.

NADERE INFO VOORJAARSEXCURSIE

Eef Brummel

Zoals in het voorgaande nummer van Ampt Epe al is aangekondigd, zou er in dit nummer nadere informatie volgen over de voorjaarsexcursie op zaterdag 30 mei 2009.

De excursie vindt plaats in het IJsselliniemuseum op Landgoed De Haere aan de Haereweg te Olst. U reist er op eigen gelegenheid heen. De excursie, die circa drie uur gaat duren, begint om 13.30 uur; u wordt rond 13.00 uur verwacht.

De entree voor deze excursie bedraagt € 3,00 per persoon, bij aankomst te voldoen. Het maximum aantal deelnemers is 45, zodat er een deelnemersstop zal moeten plaatsvinden.

U kunt zich voor deelname opgeven t/m woensdag 20 mei a.s., hetzij per e-mail aan freekbomhof@ampt-epe.nl of eefbrummel@ampt-epe.nl, of telefonisch bij Eef Brummel, 0578-61 49 39. Mocht het maximum aantal deelnemers op het moment van uw opgave behaald zijn, wordt u daarover per omgaande bericht.

Wij worden tijdens de excursie begeleid door een gids (groepsgrootte maximaal 15 personen).

Er zullen o.a. een aantal bunkers in het buitengebied worden bezocht, waaronder de commandobunker. Aangezien het in deze bunkers altijd vrij koel is, wordt daarom warme kleding aangeraden.

Mocht u nog meer informatie willen, dan is het bezoeken van de winterlezing van Ampt Epe op dinsdag 24 februari a.s., ter voorbereiding op bovengenoemde excursie, in de Eper Gemeentewoning in Epe een must. Aanvang lezing: 20.00 uur, zaal open: 19.30 uur. Entree voor leden € 3,00, niet-leden betalen € 5,00.

Wij hopen op een boeiende en leerzame excursie!

IJSCLUB DE CANNENBURGH

Frans Schumacher

In het tijdschrift *Gelders Erfgoed* las ik in 1996 een artikel over het schaatsen in Gelderland. Volgens de schrijver ervan was in het verleden een groot aantal ijsclubs opgericht die 'bevordering van de ijssport ten doel hadden, met als neven-doel verlichting van de werkloosheid. Een flink aantal mensen werd dan aangesteld als baanveger om er zo nog een grijpstuiver bij te verdienen. Volgens zijn onderzoek moest de Renkumse Ijsvereniging Vooruit de oudste ijsclub in Gelderland zijn, opgericht de elfde van de elfde in 1878. Helaas is tijdens de oorlog het archief van deze vereniging in vlammen opgegaan. Zeer oud bleek ook de Zutphensche Ijsvereniging te zijn, opgericht in 1879. Ijsclub De Cannenburgh uit Vaassen, opgericht in **1886**, werd in dit artikel niet genoemd, maar behoort met zijn ruim 120-jarig bestaan wel thuis in het rijtje van oudste clubs in Gelderland.

De verstandige schaatser begaf zich vroeger niet zonder stok op het ijs. Vanaf de eerste helft van de 17^e eeuw werd de stok voorzien van een haak die men in het ijs kon klampen om zich op die manier uit het koude water op het droge te werken. Ook kon de stok voor een ander onfortuinlijk iemand uitkomst bieden (redding brengen). De ijshaak maakte in de 19^e eeuw plaats voor de schaatsstok. Deze stok werd niet alleen gebruikt bij reddingswerkzaamheden, maar ook benut door paren om samen aan de stok te schaatsen.

Vaassen Vijver bij de Cannenburgh

Roeien op de vijver van kasteel Cannenburgh.

De angst om door het ijs te zakken zal altijd wel blijven bestaan. Die bezorgdheid bestond (ook) al bij een aantal Vaassenaren die in de herfst van 1886 bijeenkwamen en op zoek waren naar een veilige, min of meer officiële schaatsbaan. De bevolking schaatste toen veelal op de ondergelopen gronden van het riviertje de Grift, dat toen nog niet gekanaliseerd was. Dit was verre van veilig en bovendien ver van huis.

Met medewerking van Edward baron van Lynden, in 1882 eigenaar geworden van het kasteel, kreeg men toestemming om de Hoge Vijver (roeivijver) in het Cannenburgherbos als ijsbaan te gebruiken. Als vier 'baanbrekers' uit die tijd worden steevast de volgende namen genoemd: Jan Schipper (caféhouder op de Jonas), Johan Oortwijn (postbode), Hurenkamp (landbouwer op de Oosterhof) en Hendrik L. Labberton. Laatstgenoemde was altijd op het ijs te vinden, niet verwonderlijk overigens als men weet dat hij destijds opzichter van kasteel Cannenburch was. Samen met Johan Oortwijn behoorde hij tot de betere schaatsenrijders uit de omgeving. Het genoemde viertal vormde een soort bestuur dat in de loop der jaren nog ondersteuning kreeg van Jac. Brouwer, Dries van Vemde en Carel Anton Bervoets.

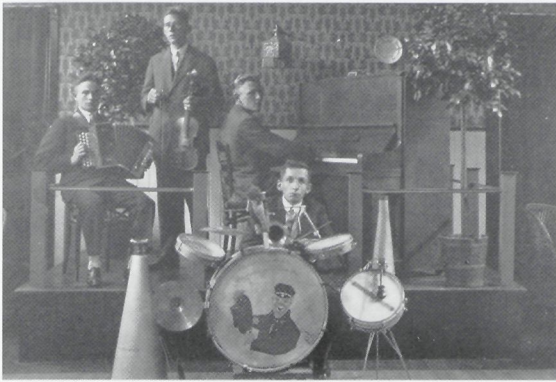
In die eerste veertig jaar moet het 's winters in het bos erg gezellig zijn geweest. Om de ijspret nog te vergroten, werden er rond 1900 twee priksleden gemaakt door de timmerlieden Schutte en Van Essen. De sleden waren in de eerste plaats bedoeld voor een ieder die geen schaatsen had of de schaatskunst (nog) niet machtig was. En om 's avonds ook te kunnen schaatsen, werden er kaars- en carbidlampen aangeschaft en rond de vijver aan haken in bomen gehangen. Om bij wedstrijden een zo groot mogelijke afstand te verkrijgen, werd er diagonaal geschaatst op de vijver.

In de slechte tijden vóór de Eerste Wereldoorlog werden er regelmatig schaatswedstrijden gehouden voor de armen. De deelnemers trokken een lot waarop een bepaalde aanwezige handelswaar stond geschreven, zoals vet, een mand met appels, een zak gedroogde bonen, sprokkelhout en dergelijke. Vervolgens trok de rijder nog een briefje met daarop de naam van de behoeftige waarvoor werd gereden. De prijs werd altijd gehaald en de arme ermee verblijd.

In 1920 krijgt de baan in het Cannenburgherbos elektrisch licht: acht lampjes aan een draad, gevoed door stroom afkomstig uit een van de huizen aan 't Zandpad, de huidige Julianalaan. Voordat er op de baan in het bos gereden mocht worden, moest deze door de gemeentepolitie goedgekeurd worden. Dit soms tot grote ontevredenheid van jongeren die de 'oude mensen' maar zeurpieten vonden.

Rond 1926 kreeg de ijsclub een nieuw bestuur waarin plaatsnamen de heren Nienhaus (schilder op de Oosterhof), Dirk Labberton Jzn (kweker aan de Deventerstraat), Doris Horst (caféhouder van De Valk), Hendrik L. Labberton Dzn (opzichter van kasteel Cannenburch) en Johan te Riele (landbouwer en veehandelaar). Vanaf eind jaren twintig kwamen de bakkers Dirk Jonker en Lambertus G. Kers het bestuur versterken.

Vissers Jazz-Band, met Arend Jan Visser (drumstel), Aart v.d. Broek (viool), Gerhard Veldhuis (accordeon) en Bellink (piano). De band zorgde voor muziek op de ijsbaan.

In de jaren twintig en dertig werd in de wintermaanden gesproken van ijsfeesten op de vijver van kasteel Cannenburch. Het feest bestond vaak uit vermakelijkheden en hardrijderij. Zo vonden er wedstrijden plaats voor leden in sleetrekken. In de slede zat de deelnemer die zich langs een touw naar het einde moest trekken. Wie als eerste arriveerde, was uiteraard de winnaar. Ook lezen we in krantenverslagen over het turfrapen voor meisjes en jongens, wedstrijden met priksleden en het ringrijden voor dames en paren.

Het uitreiken van de prijzen, vaak kunstvoorwerpen, vond veelal plaats in café De Valk. Bij deze ijsfeesten was regelmatig live muziek aanwezig van o.a. het Vaassens Fanfare Corps of de Jazz-Band uit Vaassen. Ook werd wel een draaiorgel ingezet.

Op 17 december 1929 hield de ijsvereniging in café De Valk haar algemene ledenvergadering (niet eerder kwam ik de vermelding van vereniging tegen). Tijdens die bijeenkomst deelde voorzitter L.G. Kers mede dat er, in tegenstelling tot vorige jaren, geen verloting onder de aanwezige leden gehouden zou worden. Het geld dat hiermee werd bespaard kwam nu ten goede aan de afschrijving van de consumptietent. Dirk Jonker bracht verslag uit over de kas. De inkomsten waren f 318,46, de uitgaven f 281,00, zodat er een voordelig saldo was van f 37,46. Met de contributieopbrengst van f 139,00 had men nu f 176,46 in kas.

Verder kon voorzitter Kers die avond mededelen dat de baanverlichting geregeld was. Paul Wagenaar had zich bereid verklaard deze zaak ter hand te nemen; hij nam tevens de bestuursfunctie over van Dries van Vemde, die wegens vergevorderde leeftijd bedankt had.

Voor het pachten van de consumptietent hadden zich drie liefhebbers ingeschreven: Polak 25 gulden en 50 cent, Hendriks 8 gulden en H. Labberton 10 gulden. Aan de hoogste inschrijver werd de tent gegund.

Een jaar later, op 15 december 1930, vond de algemene ledenvergadering plaats in het café van de Gebrs. Dijkman op de Oosterhof. Enkele noemenswaardigheden van deze bijeenkomst: de baan zou worden afgerasterd en voorzien van één ingang met controlehuisje en één uitgang. De verlichting werd met 4 à 5 punten uitgebreid en H. Nijhof van de Hongerstraat werd benoemd tot vaste baanveger. Omdat er blijkbaar niemand belangstelling had getoond voor de pacht van de consumptietent, zou het bestuur, dat nu tien jaar in functie was, deze zelf gaan exploiteren.

Nieuwe ijsbaan

In januari 1933 werd in de krant melding gemaakt van het plan van het bestuur een nieuwe ijsbaan aan te leggen op een mooi en gunstig gelegen laag weiland. Een hartenwens van de Vaassense bevolking, daar de ijsbaan van kasteel Cannenburch altijd enig gevaar opleverde door de diepte van het water.

Op maandag 10 april 1933 werd door de Vaassense IJclub een zeer belangrijke vergadering gehouden in café De Valk. Om te voorkomen dat weer dezelfde leden de vergadering zouden bezoeken, had het bestuur een greep uit de ledenlijst gedaan en deze mensen uitgenodigd om met hen de plannen voor een nieuwe ijsbaan te bespreken. Een flink aantal, meest oudere leden, was die avond aanwezig.

Voorzitter Kers deelde de genodigden mede dat de club met haar 300 leden niet meer kon volstaan met het kleine baantje in het Cannenburgherbos. Daarom was er een onderhoud geweest met de heren Cleve, Bos, Van Delden en Te Riele, met als resultaat dat de voorste weide langs de Kastanjelaan, ook wel de feestweide van de Oranjecommissie genoemd, als ijsbaan gebruikt mocht gaan worden. De weide zou omheind worden met dijkes van 80 centimeter breed van boven en 2,40 meter van onderen. Met een machinale pomp van 8 pk van Nederlands fabrikaat kon de weide onder water worden gezet. Men had voor de realisatie van de plannen 900 gulden begroot. Het werk wilde men opdragen aan de heer Bruil, een deskundige, aldus het bestuur.

Bovendien wilde men de leden in de gelegenheid stellen aandelen à 5 gulden te kopen ter financiering van de nieuwe ijsbaan. Van de 60 aandelen werden er die avond al 28 verkocht. De vergadering ging met de voornemens van het bestuur akkoord, ook al had men liever gezien dat alle leden per advertentie waren opgeroepen. Voorzitter Kers weerlegde dit en zijn wijze van handelen vond instemming bij de aanwezigen.

Toch vond twee weken later in café Dijkman op de Oosterhof, op verzoek van enkele leden van de vereniging, een **tweede** vergadering plaats, nu bestemd voor alle leden. Tijdens deze bijeenkomst kon voorzitter Kers mededelen dat de IJclub geen machinale pomp nodig had, dankzij het verval van ruim 1½ meter tussen het water bij kasteel Cannenburch en de ijsbaan. De begroting werd daardoor lager, maar het bestuur wilde de eerste begroting aanhouden. Enkele leden vonden dat als de begroting kleiner werd, het aantal aandelen ook minder kon zijn. Het bestuur zou nu gaan informeren bij de leden die al aandelen genomen hadden of zij dit aantal wilden handhaven.

Bij de nieuwe ijsbaan zou worden gezorgd voor toiletten, fietsenbewaarplaatsen, verlichting, enz. Een voorstel om het grondwerk ook door werklozen te laten verrichten werd afgewezen.

Tijdens deze vergadering werd nog een tiental aandelen van de hand gedaan.

Eind mei 1933 is de klus geklaard. Het *Nieuws- en Advertentieblad* van zaterdag 27 mei meldde hierover het volgende:

'De Vaassensche IJclub is in deze week gereed gekomen met de nieuwe gelegenheid, waar 's winters van het ijsvermaak kan geprofiteerd worden. Een flinke ruimte, gelegen

aan Eperweg en Kastanjelaan, gemakkelijk voor ieder te bereiken, omheind met stevige wallen, afgerasterd met prikkeldraad, een flinke breede ingang, voorzien van electrisch licht, ook dienstig om als kracht aangewend te kunnen worden, zal, als deze ondergepompt en bevroren is, voldoende gelegenheid bieden voor dorpsgenoot en vreemdeling, om van het ijsvermaak te kunnen genieten. De motor, geleverd door dhr. Mathijssen, is van Nederlandsch fabrikaat. We mogen opmerken, dat de weide daar, omgeven met boomen en met flink uitgediepte slooten, nu een veel fraaier indruk maakt dan vroeger. 't Is nu maar te hopen, dat de a.s. winter vorst brengt en de weide water houdt. Het bestuur van Vaassen's IJscclub verdient lof voor zijn flink initiatief. Het heeft het toch aangedurfd met financieelen steun van leden e.a., een ijsbaan aan te leggen, waarop vele grootere plaatsen met recht trotsch konden zijn. Een eere-saluut aan 't wakkere bestuur.'

Op woensdagavond 22 november 1933 werd in café De Valk de algemene ledenvergadering gehouden. Voorzitter Kers kon aan de ongeveer 30 aanwezige leden vertellen dat in de afgelopen dagen de nieuwe ijsbaan onder water was gezet met de nieuwe machine die per uur 100.000 liter water leverde. Tot nu toe bleek de weide langs de Kastanjelaan voldoende water te houden. De ijsbaan met de toegang aan de Eperweg was 150 meter lang en 80 à 85 meter breed.

Penningmeester Th. Horst deed verslag over de financiën, de vereniging was nu zonder schuld. Vanwege de gemaakte kosten ten behoeve van het nieuwe terrein werden de volgende voorstellen met algemene stemmen aangenomen. Zo ging het lidmaatschap voor oude leden en zij die zich nog opgaven 1 gulden bedragen. Wie na 5 december toetrad, betaalde 2 gulden contributie. De leden ontvingen daarvoor een heren- en een dameskaart en kinderen van de leden beneden twaalf jaar hadden vrij toegang. Kinderen van twaalf tot zestien jaar konden voor 40 cent een abonnement krijgen. Dagkaarten gingen 35 cent kosten. Op alle avonden zou de baan van zes tot negen uur verlicht zijn; de eerste vijf avonden vrije toegang, daarna betaalde ieder 5 cent toegang voor de kosten van het elektrisch licht. De ijsbaan zou geopend zijn van 9 tot 12, van 2 tot half 5 en van 6 tot 9 uur. Een ieder, ouder dan 16 jaar, moest lid worden. Het stallen van fietsen was gratis.

Er werd besloten om drie banen aan te leggen van 10, 8 en 6 meter breed, respectievelijk voor goede rijders, voor schoonrijders en voor kinderen en hen die het schaatsenrijden nog moesten leren. De binnenste vlakte was bestemd voor kunstrijders en krabbelaars. Er zou op de baan in één richting worden gereden, richtingwijzers werden aangebracht.

Verder werd die avond nog gememoreerd dat 1934 een jubileumjaar is voor de ijsvereniging, zij bestaat dan 50 jaar.* Het gouden jubileum zal zo mogelijk gevierd worden. Er zijn nog leden die tot de oprichters behoren en dus 50 jaar lid zijn.

Zondagmiddag 10 december 1933 was het dan zover. Mevrouw Cleve, eigenaresse van de weide, was uitgenodigd om de officiële opening van de nieuwe ijsbaan te verrichten. De krant schreef hierover het volgende:

'Zondagmiddag, omstreeks 2 uur had de officieele opening plaats van de nieuw aangelegde ijsbaan van de Vaassensche IJscclub "De Cannenburgh". 't Bestuur was in zijn

geheel aanwezig; het bestuur van "Vaassen Vooruit" was genoodigd, doch had de uitnodiging niet tijdig genoeg ontvangen en kon dus niet present zijn, wat jammer was. De nieuwe ijsbaan is toch een machtig middel voor reclame van ons dorp. Mevr. Cleve was uitgenodigd het gespannen lint door te knippen. De voorz. der ijsver., de heer L.G. Kers, sprak een kort openingswoord, waarna de banen, die gepavoiseerd waren, voor geopend werden verklaard. In de uitspanning "De Valk" werd de eere-wijn aangeboden. De banen waren best en zeer druk bezocht, ook des avonds de verlichte baan."

Opening van de ijsbaan door mevrouw Cleve op zondagmiddag 10 december 1933. Op deze foto zien we v.l.n.r. eerst een vijftal kinderen, daarna Dirk Jonker, voorzitter Kers, Dirk Labberton, een kind en daarachter Leida Jonker, Dorus Horst, mevrouw Cleve, Koldenhof, de heer Cleve, Hein Labberton, Dries van Vemde en Willem Brouwer.

* **Opmerkelijk dat hier 1934 als jubileumjaar wordt genoemd. Het jaar van oprichting zou dan 1884 en niet 1886 zijn!!!** Ik heb echter niets kunnen vinden van een vermelding of viering van het 50-jarig bestaan van de vereniging. Wel las ik in het *Nieuws- en Advertentieblad* van zaterdag 5 december 1936 het volgende berichtje:

'Naar we vernemen heeft het bestuur van de ijsclub de Cannenburgh in de plaats van het oude versleten vaandel, een nieuwe vlag doen maken door de firma Van Diemen te Dordrecht.'

Wellicht had de opdracht voor het laten vervaardigen van een nieuw vaandel, gedaan in 1936, alles van doen met het 50-jarig jubileum. En dan is 1886 toch echt het juiste oprichtingsjaar!

KERK EN KUNST

De ramen van de Grote Kerk te Epe (1B)

Jan van Zelle

Dit is het tweede deel van een serie artikelen over de ramen. Ditmaal wordt specifiek ingegaan op het raam ter gedachtenis aan ds. Prins.

Ds. J.A. Prins

Om de betekenis van de brandschildering beter te kunnen begrijpen, is het nuttig iets over het leven en werk van ds. Prins te weten. Hiertoe ontleen we informatie aan een artikel van de hand van G.S. van Lohuizen, dat gepubliceerd is in het jubileumboek van *De Eper Gemeente Woning 1912-1987*.

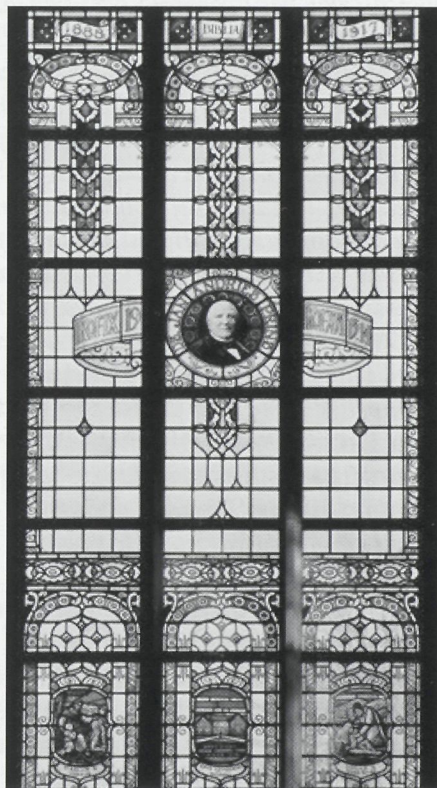
'Toen de 38-jarige ds. Prins in 1888 in Epe kwam wonen, vond hij een klein, rustig dorp, waar 'de tijd was blijven stilstaan'. Deze beminnelijke rustige man, die gerespecteerd werd door ieder, had een levensovertuiging die grote bewondering afdwong. (...) Jan Andries Prins werd in Rotterdam op 28 februari 1850 geboren. Zijn vader Johannes Jacobus was predikant aldaar. In 1855 werd vader Prins hoogleraar in de theologie in Leiden. (...)

Natuurlijk ging Jan Andries in Leiden theologie studeren en kreeg, behalve zijn vader, o.a. J.H. Scholten (een der 'Moderne Vaderen'), L.W.E. Rauwenhoff en A. Kuenen als leermeesters. Deze hebben veel invloed op de jonge student gehad. Grootvader en vader Prins sloten zich van harte bij het Modernisme aan en de jonge Prins volgde, zeer overtuigd, hun voetstapen. (...)

Hij voelde zich vooral aangetrokken tot de jeugd. Enthousiast werkte hij, naast de godsdienst-onderwijzers S. Foppema (1890-1896) en W. Holkeboer (1900-1946) en hun 'dames', mee aan de Zondagsschool. (...) Ook op ander gebied heeft de jeugd zijn aandacht, nl. op het onderwijs. Al spoedig na zijn komst in Epe vraagt de burgemeester hem om secretaris te worden van de gemeentelijke Commissie voor Schooltoezicht. (...)

Ook de armen, en dat waren er velen, hadden zijn aandacht. Hijzelf was zeer bemiddeld, waardoor hij in staat was op vele manieren voor zijn medemens waarvan de wieg in een kleine woning stond, iets te doen. (...) Op zijn initiatief en met zijn geldelijke steun bouwde de Diaconie aan de Tongerenseweg (Leeuweriksweg) en aan de Wisselseweg in 1907 twee maal drie 'armenhuizen'. (...)

In de meeste gezinnen moesten alle kleren zelf Gedenknaam ds. Prins

gemaakt worden. Om dit goed te leren, werd er op initiatief van de vrouw van de toenmalige burgemeester Van der Feltz in 1854 een brei- en naaischool opgericht. Eerst in de catechisatiekamer van de Herv. Kerk, vanaf 1863 in het door het Sint Anthonie Gilde gekochte huis, nu Stationsstraat 44, waar een lokaal voor deze school was ingericht. De toeloop van de leerlingen werd zó groot, dat in 1908 door het Sint Anthonie Gilde besloten werd het huis in de Stationsstraat te verkopen en een nieuwe school te bouwen in het Weertspark, hoek Dwarsweg. Het was weer ds. Prins die met zijn zusters zorgde dat het ontbrekende geld voor het nieuwe gebouw er kwam. Eind 1908 verhuisden de meisjes naar de tweeklassige Brei- en Naaischool. (...)

In 1886 werd opgericht de vereniging 'Tot Steun'. Deze vereniging heeft tot doel het opvoeden in vrijzinnig godsdienstige geest van verwaarloosde jeugd, in pleeggezinnen. (...) In 1901 wordt in Epe 'Beekzicht' gekocht door ds. Prins en aan de vereniging geschonken.²²

De Eper Gemeente Woning

Aparte aandacht verdient de Eper Gemeente Woning. Wij citeren hier R. Paasman in het eerder genoemde jubileumboek:

'De in de loop van de 19^e eeuw begonnen strijd voor radicale verbetering van de levensomstandigheden van vooral de arbeidersklasse begon aan het eind van de 19^e eeuw en aan het begin van de 20^e eeuw zijn eerste, zij het nog povere, vruchten af te werpen. (...) Ds. Prins voelde zich door deze ideeën en idealen sterk aangesproken. Uit eigen ervaring wist hij dat het overgrote deel van de Eper bevolking, bestaande uit kleine boeren en (boeren)arbeiders, dag in dag uit hard moest werken voor een sober bestaan en daardoor aan andere aspecten van het leven niet of nauwelijks toekwam. Hij zón op middelen om een gebouw in Epe op te richten waar geprobeerd kon worden bovengenoemde te verwezenlijken. Hij voerde gesprekken met prominente figuren in ons land die deze instellingen in andere plaatsen hadden opgericht en sterk propageerden. (...) De opgedane ideeën deden hem besluiten zijn plannen voor een gemeenschapshuis in Epe uit te voeren. Alle kosten (ruim f 30.000) zou hij uit eigen middelen betalen. (...) Op 30 augustus 1911 werd de bouw enthousiast en met voortvarendheid begonnen. (...)

Intussen had hij met zijn medewerkers een stichting: De Eper Gemeente Woning (EGW) in het leven geroepen. In de statuten werden de doelstellingen als volgt omschreven: "De stichting heeft ten doel de bevordering van het godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk leven van de inwoners binnen de grenzen van de Hervormde Gemeente te Epe, zulks in vrijzinnigen geest." (...) Op 21 oktober 1912 vond de officiële opening plaats. (...) Ds. Prins hield een toespraak waarin hij benadrukte dat jong en oud, van alle rang of stand, konden deelnemen aan de activiteiten in dit gemeentelijk Tehuis om er gevoed te worden naar de geest.'²³

Gebrandschilderd raam

Het is begrijpelijk dat er stemmen opgingen om aan de grote maatschappelijke en sociale betekenis die ds. Prins voor de Eper gemeenschap heeft gehad, op een blijvende, zichtbare wijze uiting te geven. In de vergadering van de kerkvoogden van 7 maart 1917 werd besloten op 12 maart in hotel Betlem²⁴ een vergadering te houden waarvoor werden uitgenodigd de notabelen, kerkvoogden, de kerkenraad, de koster, hulpkoster en kerkelijk ontvanger. Ter sprake zou wor-

Detail gedenkraam ds. Prins

den gebracht 'op welke wijze aan den vertrekkende predikant als bewijs van hooge achting en dank voor zijn veeljarigen herderlijke arbeid een blijvend aandenken kan worden geschonken.'²⁵

Op 26 maart 1917 werd met zes tegen vier stemmen besloten aan de oostzijde van de kerk, het koor dus, boven de ingang een nieuw kerkraam te laten aanbrengen als 'hulde en nagedachtenis aan den vertrekkende predikant ds. J.A. Prins en diens familie voor alles wat zij in Epe hadden gedaan en tot stand gebracht.' Helaas vermelden de notulen niet wat de argumenten tegen het voorstel waren.

Er werd f 1000 beschikbaar gesteld en een commissie van drie zou voor de uitvoering zorgdragen. In de vergadering van kerkvoogden op 3 mei 1917 bleek dat de commissie zich in verbinding had gesteld met een deskundige. Er werden een berekening en een afbeelding voorgelegd. De deskundige blijkt Jan Schouten te zijn, ingenieur en glazenier te Delft. De geraamde kosten bedragen f 2000; dat is het dubbele van hetgeen door het gecombineerde college (kerkvoogden en notabelen) was toegestaan. Er is een brede discussie over het al of niet opdragen van het plan. In het algemeen is er veel sympathie voor het plan, maar men vindt de kosten bijzonder hoog. De kerkvoogdij zou weldra tot het uitgeven van grote bedragen genoopt zijn tot herstel van kerk en pastorie. Tegen het financiële bezwaar wordt ingebracht dat het opnemen van f 2000 met jaarlijkse aflossing en rente uitvoerbaar is. Het plan wordt aangehouden.

'Er kwam een tijd dat de materialen onder normale omstandigheden goedkoper zouden zijn.' Door de oorlogsomstandigheden was materiaal duur. Op 11 mei deelt kerkvoogd Van Lohuizen mee dat door enige vrienden en belangstellenden een bedrag van f 1400 ter beschikking is gesteld waardoor het plan tot het inzetten van het gedenkraam doorgang kan vinden. De kerkvoogdij vult het tekort aan tot een maximum van f 1000.²⁶

Op 27 augustus 1917 werd de vraag aan de orde gesteld wat er met het oude raam moest gebeuren. Besloten werd dit te verkopen. De opbrengst was f 35, zo blijkt uit de notulen van de kerkvoogdij van 26 september 1917.²⁷

In de vergadering van 19 december 1917 deelt de voorzitter mee dat het nieuwe kerkraam zijn voltooiing nadert. Met zijn voorstel het raam te verzekeren wordt ingestemd. Maar op de vergadering van 13 februari 1918 blijkt dat de verzekeringspremie f 200 per jaar bedraagt. Wegens deze buitengewoon hoge kosten werd van de verzekering afgezien en werd besloten tot een beveiliging door gaaswerk, waarvoor met L. Lammers de nodige afspraken waren gemaakt.²⁸

Het gebrandschilderde raam werd vervaardigd door de glazenier Jan Schouten die vanaf 1891 een glasatelier aan de Schoolstraat te Delft had en oprichter was van het Atelier van Gebrand Glas 't Prinsenhof in het Prinsessehof.²⁹ Rechtsonder in het gedenkraam van ds. Prins staan de initialen JS in ruitvorm

Naam glazenier gedenkraam

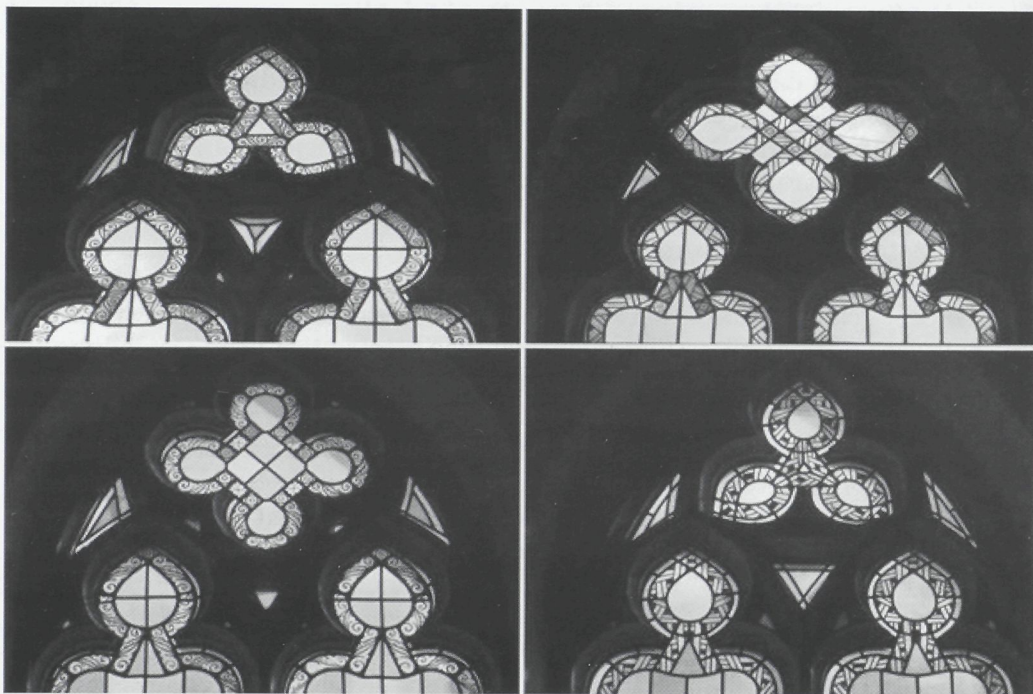
rood gebouw: opgericht / anno 1912 / Eper Gemeente / Woning. Rechts de Barmhartige Samaritaan, Lucas X / vers 30-35.

Onder deze afbeeldingen: Ter Herinnering aan Ds. Jan Andries Prins / en zijn Arbeid in de Gemeente Epe Ao 1917.

Tot 1962 stond de preekstoel onder het orgel. De enige die tijdens de kerkdienst oog in oog stond met zijn illustere voorganger, was de predikant op de preekstoel. De kerkgangers zaten met hun rug naar het fraaie, maar nogal dominante kerkraam gekeerd. Dat werd anders, toen de preekstoel weer op het koor

en 'Jan Schouten / Prinsenhof / Delft'. De tracering is ontworpen door de architect M.A. van Nieukerken uit Gorsel, dezelfde architect die de Eper Gemeente Woning had ontworpen.³⁰ Het is een driege-deeld venster. Boven: 1888 Biblia 1917. Midden: medail-lonportret met de tekst: Ds. Jan Andries Prins, I kor. IX 19 en I kor. XVI 13.14.

Onder drie afbeeldingen. Links Christus met kinderen: Marcus X / vers 14. Midden een

Drie- en vierpassen Grote Kerk Epe. (alle foto's bij dit artikel zijn van G. Mantel)

werd geplaatst en de bankenopstelling 180° werd gedraaid. De kerkgangers zagen nu tijdens de dienst twee dominees: een op de preekstoel en de andere in een medaillon. De kerkvoogden besteedden hieraan in de vergadering van 25 september 1962 aandacht blijkens het volgende deel uit de notulen:

*'Ter sprake komt vervolgens de afbeelding van Ds. Prins in het gebrandschilderde raam in het koor. Hoewel het niet, volgens de mening van het college, past in het thans geres- taureerde interieur, omdat het tijdens de dienst te veel in het oog valt, wordt besloten geen veranderingen dienaangaande aan te brengen teneinde geen gevoelige tenen te betreden van oude Epenaren.'*³¹

De kerkvoogdij deed dus een concessie en eerbiedigde de gevoelens van gemeenteleden in hun verbondenheid met de kerk en respect voor de vroegere predikant die zo'n belangrijke rol in de Eper samenleving had gespeeld.

(Wordt vervolgd)

NOTEN:

22) G.S. van Lohuizen, 'Ds. J.A. Prins. Leven en werk', *De Eper Gemeente Woning, 1912-1987* (Drukkerij Hooiberg Epe 1987), 9-15.

23) R. Paasman, 'De geschiedenis van de Eper Gemeente Woning. Van april 1911 tot 1917: het begin', *De Eper Gemeente Woning 1912-1987* (Drukkerij Hooiberg Epe 1987), 19-22.

24) Hotel Het Wapen van Epe stond op de plaats van het pand waarin tot voor kort Modehuis Van Putten in de Hoofdstraat was gehuisvest. Het werd in 1908 door E.A. Betlem gekocht en heeft in 1916 en 1926 belangrijke verbouwingen ondergaan. Zie: J. Gerard, *Epe in prenten en verhalen* (Epe 2002), 64-65.

25) SANV, Kerkvoogdij, *Notulen 1916-1939*, inv. nr. 39.

26) Idem.

27) Idem.

28) Idem.

29) Wikipedia, Jan Schouten, glazenier.

30) G.S. van Lohuizen, 'De Ned. Herv. Kerk te Epe V, De Ramen', *Ampt Epe*, nr. 9, oktober 1966, p. 2-3.

31) SANV, Kerkvoogdij, *Notulen 1951-1973*, inv. nr. 41.

WINTERLEZING AMPT EPE

Een voorbereiding op de a.s. voorjaarsexkursie (zaterdag 30 mei 2009) naar het Museum Stichting De IJssellinie te Olst is de winterlezing op dinsdag 24 februari in de Brinkzaal van de Eper Gemeentewoning. Aanvang: 20.00 uur. De zaal is open vanaf 19.30 uur. Toegang voor leden 3 euro; niet-leden 5 euro per persoon. De IJssellinie was een NAVO-verdedigingsgordel tegen een inval van de Russische legers gedurende de periode van de 'koude oorlog'. Om de opmars van de 'vijand' te vertragen, moesten grote stukken land ter weerszijden van de IJssel onder water gezet kunnen worden. Tot 1990 was dit alles een groot, om niet te zeggen, staatsgeheim.

Over de excursie op 30 mei vindt u elders in dit blad nadere informatie.

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (4)

Peter Stork

6. Latere Middeleeuwen

Vanaf ongeveer 800 worden hoven geëxploiteerd door geestelijke en wereldlijke instanties met behulp van horigen: de Karolingische ontginningen.

De adel en de kerk hadden de goede gronden in gebruik genomen via een stelsel van domaniale hoven (grondheerlijkheden) met exploitatie door onvrije boeren (vroondiensten). De grondheer was tevens gerechtsheer over de horigen van de hof. Op delen van de Veluwe heeft dit bestaan tot na 1500.

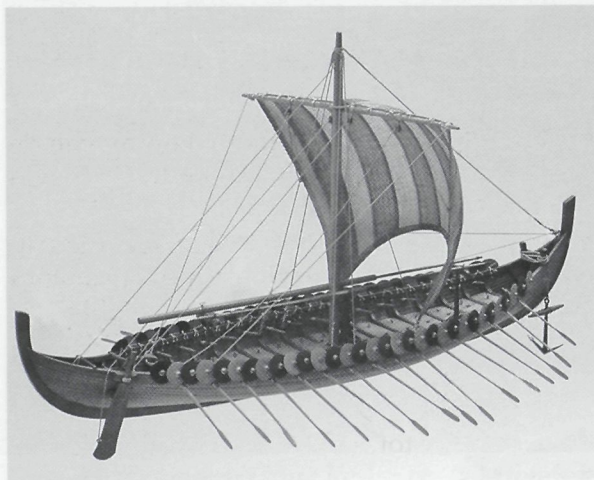
Bisschoppen werden vooral politieke machtshebbers. Zij kregen rechten, regalia, zoals tolrecht en muntrecht.

In de periode 800 à 900 berust de landbouw nog in hoge mate op hetgeen het bos, in de naaste omgeving van een nederzetting, aan het vee te bieden heeft: het zogenoemde Wald-Vieh-Bauertumsysteem.

Uit deze periode zijn op de Veluwe niet veel sporen terug te vinden. De mogelijkheid bestaat dat er onder de later opgebrachte lagen van de enken nog bestaande nederzettingssporen aanwezig zijn. De goederenlijst van de Duitse abdijen (Prüm, Werden, Lorsch, Paderborn, Elten) geeft aan dat er diverse *villae* met landerijen en bossen van hen in de *pagus* Felua zijn gelegen, zoals Irminlo, Uttiloch en Apoldro. De gouwnaam Felua komt al in de 7^e en 8^e eeuw voor. De indeling in gouwen is door Karel de Grote ingevoerd.

Rond 800 is er sprake van bezittingen van het klooster Lorch in Hattem. In 812 wijst Karel de Grote de abdij van Werden aan Gellerom toe. De Fries Folckerus schenkt in datzelfde jaar 17 bezittingen bij Ermelo aan het klooster Werden.

Tussen 800 en 1000 plunderden de Vikingen, afkomstig uit Scandinavië, Europa. Zij bevoeren niet alleen de rivieren in West-Europa, maar ook als eerste Oost-Europese rivieren. Zo stichtten zij Kiev in het middel-

Vikingschip

eeuwse Russische rijk en reisden via de Zwarte Zee of de Middellandse Zee naar Constantinopel.

Tussen 863 en 885 verwoestten de Noormannen onder meer Dorestad, Xanten en Duisburg, Keulen en Zutphen. Ook Deventer werd geplunderd, dat al vroeg meer dan een agrarische nederzetting was, een *emporium*, een handelspost op de vaarweg naar Keulen. De bisschop van Utrecht vluchtte

voor de Vikingen naar Deventer. Vooral in Vlaanderen en Zeeland werden burchten opgericht ter bescherming tegen de Noormannen. De macht van de kerk werd gebroken en kloosters werden verlaten op die plaatsen waar de Noormannen opereerden.

Om bescherming te krijgen tegen de Noormannen, stonden de vrijen hun bezittingen af aan vorsten en grootgrondbezitters en ontvingen de grond in leen weer terug. Daardoor werden de hertogdommen Brabant en Limburg, de bisdommen Utrecht en Luik en de graafschappen Vlaanderen, Henegouwen, Holland en Gelre machtiger onder de leenheer, het hoofd van het Duitse rijk.

Aan het eind van de 9^e eeuw werd Zutphen na de verwoesting door de Vikingen omwald. Er werden nogal wat gronden aan de kloosters van Paderborn, Werden, Elten en Prüm geschonken, veelal met het oog op het zielenheil van de schenker. Ook is er sprake van de stichting van kerkjes in Hattem, Vaassen en Epe.

In 911 werd Gelre een rijksleen van de Oost-Franken. Zutphen werd een koninklijke palts (paleis) en kreeg een kerk (met later tufsteen uit de Eifel).

De Zuid-Veluwe, Hamaland genoemd, strekte zich uit van de Utrechtse Heuvelrug tot Vreden in Duitsland. De heersende Hamalanders behoorden tot de Saksische adel. Bij de dood van graaf Meginhard in 952 vond er een scheiding plaats tussen Veluwe en Zutphen. De Veluwe kwam onder zijn zoon Wichman en Zutphen onder zoon Everhard.

In de loop van de 10^e eeuw vond herstel plaats van de ravage die door de Noormannen was aangebracht. Het gebied ten westen van de Schelde, de graafschap Vlaanderen, herstelde zich het eerst.

In Duitsland stierf in 911 de laatste Frankische vorst, en het Karolingische huis viel uiteen. Duitsland verviel tot 955 in kleine staatjes. Het feodale stelsel gaf de plaatselijke vorsten meer macht, zodat koninkrijken en hertogdommen konden ontstaan.

Toen de Magyaren (Hongaren) Europa in het oosten aanvielen, bracht koning Otto de Grote uit het geslacht Hohenstaufen ze in circa 950 tot staan. Als beloning kroonde paus Johannes XII koning Otto in 955 tot keizer van Duitsland, dat het machtigste was van de toen twee overgebleven Frankische rijken. Het Heilige Roomse Rijk was ontstaan.

In Frankrijk, het andere Frankische rijk, werd in 987 Hugo Capet koning van de Franken. Deze dynastie bleef door een uitgekiende grondpolitiek tot 1598 aan de macht.

Nederland viel toen als Neder-Lotharingen onder de Duitse keizer. Het nieuwe Duitse keizerrijk kreeg meer invloed, ook op de Veluwe. Door de grote afstanden kwam het gezag bij het leenstelsel te liggen en kregen zowel wereldlijke als geestelijke staatjes, zoals Gelre en het bisdom Utrecht, dat het Sticht werd genoemd, meer macht en grond. In die periode benoemde de keizer de bisschoppen en had hierdoor invloed op de pauskeuze. Dit leidde tot rivaliteit tussen keizer en paus, een rivaliteit die duurde tot 1122. In 1039 stierf keizer Koenraad II op doorreis in Utrecht en er volgden grote schenkingen aan het Utrechtse Sticht: Veluwe, Overijssel, Drenthe en de stad Groningen.

Vooral in Vlaanderen was er behoefte aan turf en er ontstonden ontginningen. Cisterciënzer abdijen richtten grote uithoven (*grangiae*) op als centra voor ontginningen. Het paard werd als trekdier voor de paardenploeg gebruikt en het

Veenmoeras

drieslagstelsel – twee jaren een gewas, het derde jaar braak – toegepast. De Gelderse Vallei was toen nog een veenmoeras, maar ook Noord-Holland was grotendeels een ontoegankelijk gebied van venen en moerassen, met kopjes als Texel en Wieringen die bewoond konden worden. Begin 1100 werd Kampen een handelspost van het klooster Essen bij Wezel.

In de 11^e eeuw besloot keizer Hendrik II de Vlaamse edelen Gerhardus en

Rutger Flemenses tot graaf te benoemen in het gebied tussen Rijn en Maas. De beide broers werden beleend met gronden in respectievelijk Wassenberg en Kleef. Later werd het bezit bij Wassenberg uitgebreid met rechten in Teisterband (tussen Rijn en Maas) en Hamaland. Deze dynastie van de Flemenses wist zich tot 1371 te handhaven over Gelre. Tot 1129 was Gerard I de eerste graaf van de Flemenses. Tot 1122 benoemde de Duitse keizer de bisschoppen nog. Zo had de keizer ook zijn invloed op de Veluwe.

In 1108 werden de Gelderse graven voogd van de Utrechtse kapittelkerk St Marie in het gebied tussen IJssel, Rijn en Zuiderzee. Zo werd het gezag over de Veluwe aan de bisschop van Utrecht onttrokken. Het heerlijk gezag over goederen (voogdijen) van de geestelijke instellingen was onderdeel van de macht van de graven. De grote leenmannen, de graven en de bisschoppen, hadden langzamerhand rechten gekregen die oorspronkelijk alleen de Duitse keizer bezat. Zij mochten rechtspreken en belasting heffen. De bevolking zag zodoende de leenmannen als gezaghebbers, als Heren, los van de Duitse keizer die officieel het eigendom had tot 1648.

Op de Veluwe zal een deel van de ontginningsactiviteiten plaats hebben gehad vanuit hoven. Vanaf de 9^e eeuw door zowel geestelijke als wereldlijke en adellijke instanties, geëxploiteerd met horigen. De grond was in leen. De lijfeigenen bebouwden een stuk land op het landgoed. Een deel van de oogst ging naar de landheer en een ander deel naar de kerk. De landheer beschermde hen in oorlogstijd en trad op als rechter. Er was sprake van een natuurlijke economie, d.w.z. zonder geld. Vóór de 13e eeuw waren de adellijke en stichtelijke hoven dé economische centra. Zij fungeerden als eenheden waarbinnen belasting in natura werd geheven van de horigen. Na de invoering van het geldverkeer werd het interessanter voor de grondeigenaren om pacht te innen.

Grafelijke rechten op de Veluwe en bezittingen van het Utrechtse Sticht leverden conflicten op over territoriale grenzen waarbij de Gelderse kastelen Harselo, Hoekelum, Nergena en Tarthorst een rol speelden ten opzichte van de vesting in Rhenen. In de Gelderse Vallei werden toen al waterlopen gegraven, zoals de Griff, door bisschop David van Bourgondië en er werd turf gegraven, dat via Ederveen werd verscheept naar Vlaanderen.

De grafelijke hofhouding (het gezin en personeel van de hertog) was een rondtrekkend gezelschap van soms wel 300 personen. Men trok van burcht naar burcht of via kloosters en later steden.

De drost had oorspronkelijk de verzorging van de tafel van de heer en de leiding van de herberg. Later werd de drost een justitiële functionaris met een eigen ambtsressort. De maarschalk had het toezicht op de staf, was opperbevelhebber en plaatsvervangend hertog. De kameraar of kamerheer zorgde voor de inkomsten. Later werd dit gedaan door een rentmeester. De schout of schenker zorgde voor de dranken. De kapelaan was belast met de geestelijke verzorging van de hertog.

Graaf Hendrik I (1131-1182) erfde van zijn moeder de graafschap Zutphen dat aan Gelre werd toegevoegd. In 1190 kreeg Zutphen stadsrechten. Het was in de 11^e eeuw al een machtscentrum van de graven en een concurrent van het Overstichtse Deventer. Behalve de ligging aan de IJssel had Zutphen een landweg naar Münsterland.

De inwoners (poorters) werden in de steden een nieuwe sociale groep. De rol van geld werd belangrijker. Steden werden veilige plaatsen voor kooplieden om hun goederen op te slaan en om te overwinteren. In ruil gaven de steden steun aan de koning. Ook Zwolle en Deventer begonnen tot bloei te komen. Zwolle was tot 1230 een agrarische nederzetting en een regionaal marktcentrum aan de landroute van Saksen naar het westen. Voor het vervoer was Zwolle aangewezen op de Vecht en het Zwarte Water.

De bevolkingsgroei op de Noordoost-Veluwe was zodanig dat de regionale functie van de moederkerk in Epe moest worden herzien. Aanvankelijk moesten de doden uit wijde omgeving in Epe worden begraven. Dit gold onder meer voor Wessingen (West-Engen) en Aperloo (Eperloo) waarvan de bewoners kerkelijk waren aangewezen op Epe, totdat deze taak door Doornspijk werd overgenomen.

Toename van de bevolking en intensivering van de zielszorg deden de bisschop van Utrecht Godefridus van Rhenen in 1176 besluiten het kerspel Epe op te splitsen. Aanvankelijk omvatte dit kerspel behalve Epe ook Vaassen, Oene, goedsberch Hetten, Heerde, Werven, Vorchten en Veessen. Hetten, Vorchten, Werven en Veessen moesten zich gaan richten op het kerspel Heerde; Oene en Vaassen op Epe.

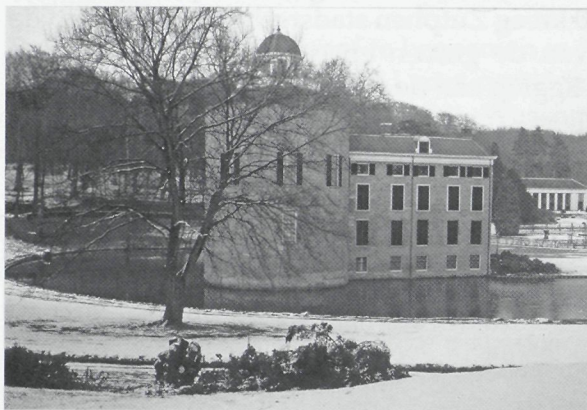
In de oude Veluwse maatschappij heerste een grote verscheidenheid aan rechtstoestanden. Reinold I (1271-1318) werd door bisschop Guy van Avenes beleend met de Veluwe. (Dit in tegenstelling tot zijn voorouders, die achterleen waren).

De riviertollen brachten veel geld op. De indeling in centrale hoven werd omgevormd in territoriale ambten. *Receptores* (ontvangers) en *magistri* (schatmeesters) werden benoemd naar Vlaams model. Een *officiatus* of ambtsman ging zich bezighouden met het beheer van de burcht, de jacht, de bosbouw, ontvangen inkomsten in natura of geld en sprak recht. De ambtsman moest uit een ridderlijk geslacht stammen, geld hebben, grond bezitten en ter plekke wonen. Hij moest de dijken en weteringen inspecteren, strijdkrachten bij elkaar roepen, kastelen beheren, tol heffen en grootgrondbezit beheren. Al in 1265 werd een *Index Velua* (richt van de Veluwe) vermeld, dat niet meer was gebaseerd op de gowddistricten en los stond van de kerspelindeeling.

Geldern werd in 1229 tot stad verheven en Nijmegen werd in 1230 Rijksstad naar Akens recht. Ook Zwolle kreeg stadsrechten. Arnhem was voor 1233 een *oppidum*, marktplaats, en deels domaniaal bezit van Prüm. De straatnamen herinneren aan de oude ambachten. In 1263 werd Wageningen om strategische redenen verplaatst. Harderwijk kreeg stadsrechten in 1231, Elburg in 1233, Hatterem in 1299.

Rond 1300 kregen de graven het recht zelf kastelen te bouwen en kregen de ambtsdistricten vorm. Domeinbeheer en rechtspraak komen toe aan de *officiatus*/ambtsman of drost. De rest

Kasteel Rosendaal

aan een rentmeester/*receptor*. Tollenaars beheerden de tolambten. Tijdens het bewind van graaf Reinold I werd Slot Rosendaal een grafelijke verblijfplaats en werd een begin gemaakt met de ontginning van het Hollanderbroek (Oldebroek).

Vlaanderen had toen al een behoorlijke welstand door de verwerking van wollexport uit Engeland.

Vooraf graaf Reinold II (1318-1339) heeft de basis gelegd voor de Gelderse waterstaatswetgeving. De ontginningen liepen van Holland via de Liemers naar het Kleefse. In 1328 werd een aanvang gemaakt met de ontginning van Nijbroek. Dijken en afwateringssytemen werden ter hand genomen. Het kartuizerklooster in Monnikenhuizen bij Arnhem, een strenge orde gesticht in het klooster La Chartreuse bij Grenoble in 1084, ging vanaf 1342 een grote rol spelen bij de ontginning van Nijbroek.

Vanaf 1339 was Gelre een hertogdom. In 1371 werd Arnhem als hoofdstad genoemd en kreeg een muntverordening. Elburg werd in 1393 ten gevolge van een watersnood verplaatst. Gelderland werd verdeeld in vier kwartieren met op de Veluwe vijf steden: Arnhem, Wageningen, Harderwijk, Elburg en Hatterem. De invloed van de steden werd groter. Langs de rivieren vonden groot-schalige bedijkingen plaats waaronder de Gelderse IJsseldijk vanaf 1370.

Fragment van de Veluwekaart in 1639, uitgegeven door Pontanus, met de wapenschilden van de vijf steden op de Veluwe

De dynastie van de Flemenses eindigde in 1371.

In 1402 werd Nijmegen lid van de Hanze. In 1403 was er vermelding van de 'hoff te Quickborn' in Epe en in 1404 liet hertog Reinold IV het kasteel De dikke Tinne in Hattem bouwen. In 1412 vaarde hij van Rosendaal naar Hattem.

De Gelderse kwartieren kregen hun organisatiekader (ridderschap, adel en steden) en de burchten kregen een administratieve rol.

Er kwamen windwatermolens om de afzet van turf te vergroten en de veeteelt te bevorderen ter toelevering aan de steden. De essen/enken werden groter met kempontginningen daarbuiten. Er was veel hout nodig voor bouwwerken, met roofofbouw als gevolg en daarmee zandverstuivingen.

De Elisabethvloed van 1421 gaf meer vaarmogelijkheden op de Waal en in 1450 werd Deventer een boekdrukcetrum.

In Midden- en Zuid-Europa werd begonnen met het vervaardigen van landkaarten.

In 1472 kwam Gelre onder de Bourgondiërs en in 1559 door vererving onder de Habsburgers. Beide gebeurtenissen hadden plaats binnen het Duitse Rijk, dat tot 1648 stand wist te houden.

In het oosten was inmiddels in 1453 Constantinopel door de Turken veroverd. De Russische vorst Iwan III (1462-1505) zette de Byzantijnse traditie voort. Via de kennis binnen de islam werd, bij de verovering van Spanje, veel kennis op het gebied van wetenschap, architectuur, literatuur en kunst overgenomen in Europa.

Amerika werd ontdekt, Genua en Venetië namen de handel op met het gebied van Libanon en Syrië, dat via o.a. de Zijderoute in verbinding stond met China. Daarmee kwam een eind aan de Middeleeuwen en kwam de Renaissance in beeld.

(Wordt vervolgd)

DE VOSSENHOEK

Freek Bomhof

Tussen de bomen aan de linkerkzijde van het begin van de Elspeterweg in Vaassen staan, nu nog nauwelijks zichtbaar, twee betonnen palen. Op de linker staat vermeld 'VOSSEN' en op de rechter 'HOEK'. Deze twee palen vormden vroeger de toegangsweg naar villa Vossenhoek.

De letterlijke vertaling van *villa* is landelijk gelegen herenhuis - en dat was Vossenhoek. Het huis stond ongeveer 60 meter vanaf de Elspeterweg in het bos. De villa werd in 1916 gebouwd in opdracht van Gerrit Wagenaar, zoon van G.R. Wagenaar, die sedert 1871 eigenaar en bewoner van de Griftsemolen was. De villa kreeg de naam Gelria. Enkele jaren later werd het geheel gekocht door H. Wienese, die getrouwd was met Dina Kers, de oudste dochter van Hendrik Kers van café De Valk.

Deze Wienese had drie schuren met puntdak gebouwd aan de achterzijde in de tuin van café De Valk en was daar begonnen met het vervaardigen van ladders. Later is de middelste van de drie schuren afgebrand; de overgebleven ruïne is nooit meer opgebouwd.

Op het dak van de achterste schuur aan de zuidkant was met rode dakpannen 'Vaassense Ladderfabriek' ingelegd. Weer later is de familie Wienese vertrokken naar Utrecht. Daar vonden we de ladderfabriek terug aan de Reactorweg. Nu vinden we de bedrijfsnaam terug in Barneveld. Al meer dan honderd jaar is de naam Wienese een begrip in Nederland voor klimmaterialen.

Huize Gelria werd aangekocht door de familie Fabricius; deze begon met het fokken van vossen op het landgoed. De naam Gelria werd veranderd in Vossenhoek.

In de oorlogsjaren werd de villa gevorderd door de Duitse bezetters. Het gehele terrein en de villa zelf werden een opslagplaats voor munitie en ander wapentuig. De granaten lagen in groten getale in de schuren en in de kamers van de villa opgestapeld. Begin 1945 heeft de plaatselijke ondergrondse verzetsgroep zelfs overwogen het geheel op te blazen. Doordat ze echter bang waren dat dan wel eens heel Vaassen verwoest zou kunnen worden, hebben ze deze plannen gelukkig nooit uitgevoerd.

Ondertussen was de oudste zoon van Steneker van de Griftsemolen boerenknecht geworden bij de dames Fabricius. Henk Steneker was in 1944 getrouwd en woonde aan de Parkweg 2, het huis dat Wienese ook had laten bouwen voor 1916 en ook nog even bewoond heeft. Een deel van het grondgebied van de Parkweg en van de Heggerenk was vroeger van cafébaas Hendrik Kers.

In 1951 werd de villa Vossenhoek met alle bijbehorende grond gekocht door Henk Steneker. Het bijbehorende terrein liep globaal van de Elspeterweg tot aan de Veldeksterweg en de Eikenweg. Steneker begon er een kippenbroederij. Tevens hield men in de zomermaanden pensioengasten om zo wat extra te verdienen. Door het opkomende toerisme naar de Veluwe werd de vraag naar huisvesting van vakantiegasten steeds groter.

Nadat Steneker in 1967 de boerderij van de familie Pannekoek aan de Bottertweg had gekocht, werd de villa met de vakantiehuisjes en kippenschuren in 1970 afgebroken en het grondgebied verkocht aan een bouwmaatschappij. Daarna werden er op dit terrein vijftig woningen gebouwd, type herenhuis twee-onder-een-kap. De oplevering van de huizen

vond in 1973 plaats. De nieuw aangelegde straat dwars door het voormalige landgoed werd Vossenhoek genoemd. De tweede straat evenwijdig aan de Elspeterweg kreeg de naam Hindenhoek.

Wat overgebleven is van de Vossenhoek zijn de twee betonnen palen van de vroegere in- en uitrit van de gelijknamige villa aan de Elspeterweg. Een handgevormde steen, met daarop een vos afgebeeld, was vroeger links naast de voordeur ingemetseld. Deze steen is bewaard gebleven. H. Steneker heeft bij het bouwen van zijn nieuwe huis aan de Bottertweg deze weer ingemetseld links naast de voordeur. Hopelijk blijven de betonpalen ter herinnering aan de Vossenhoek nog in lengte van jaren staan op de oude plek.

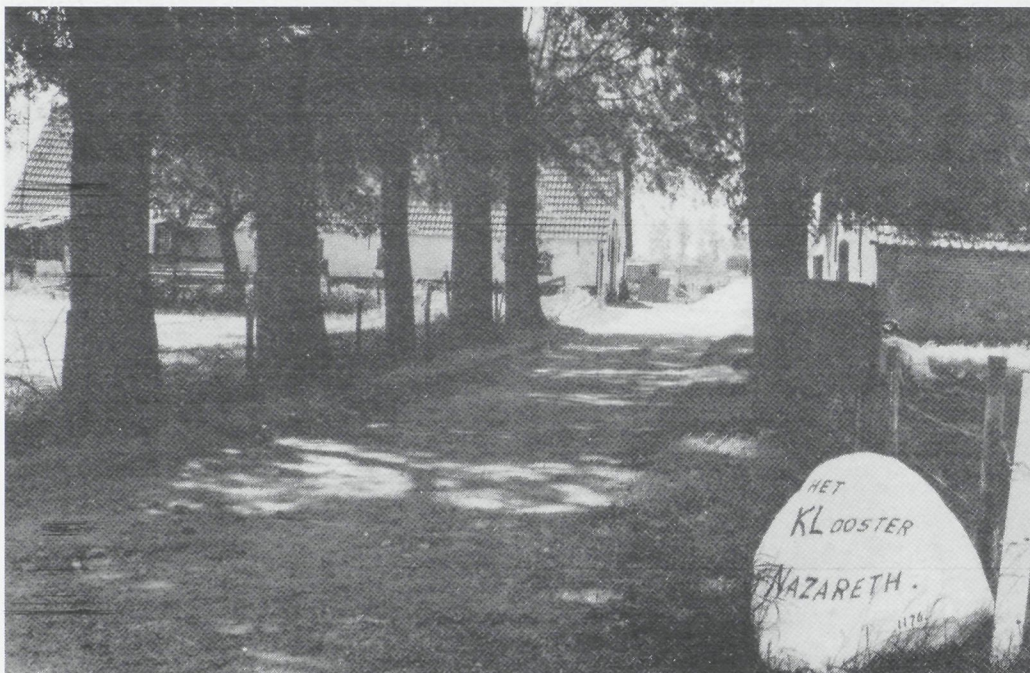

DE OENER KERKGESCHIEDENIS (12)

Het klooster Nazareth (2)

Jan de Graaf

In een vorig artikel over het Klooster Nazareth in Oene zagen wij dat de bezittingen van voornoemd klooster nog steeds toenamen. Maar soms stonden hier ook verplichtingen tegenover. Zo had in het jaar 1516 het klooster een vordering van 200 gouden Philipsgulden (à 25 stuivers) op de heer Vrederick, heer Tot Voirst en Keppel. Deze heer Vrederick had met pater Arnoldus van Doirt, als gemachtigde van de vrouwelijke kloosterlingen te Oene, een leengoed voor de tijd van twaalf jaren in het kerspel Oene gevestigd. Een en ander is in een brief met het stadhouderlijke zegel vastgelegd door de Veluwse richter Gerrit van Scherpenzel.

In 1514 werd nog een belangrijke gift vermeld. In dat jaar vond er een boedelscheiding plaats tussen Gert ten Oesterhove en zijn zusters Lambert en Ercke. Deze familie behoorde waarschijnlijk tot de nazaten van de familie Broechusen die al eerder vermeld werd in 1447. Bij deze boedelscheiding kreeg Gert huis en hof, waarop zijn ouders woonden, en de Ketellerskamp. Zijn zus Lambert kreeg het stuk land, genaamd het Maeyken, en de halve Hoegekamp met eenmalig de kap van het eiken hakhout rondom die kamp. Aan zus Ercke werd de hofstede te Broechuesz met het kampje en de andere helft van de Hoegekamp toebedeeld.

Alle landerijen die de beide dames kregen, bemaakten zij aan het klooster Nazareth '*puerlick Goedes wyllende tot een ewyck testament mede om waldaet, sye ons ghedaen hebben ende noch doen moghen*'.

Daarnaast schonken zij nog twee stukken grond aan het klooster, die oost- en noordwaarts naast de Hogenkamp waren gelegen. In het testament stond ook dat na hun beider overlijden al hun huisraad, kleinoden en de bank in de kerk te Oene aan het klooster bemaakt zouden worden.

Toch bleek deze vrijgevigheid na een periode van dertig jaren niet geheel vrijgevig te zijn. Want in 1544 namen de dames Lambert en Ercke een andere beslissing over hun goederen. Zij verkochten al hun goederen, zoals in het testament staat vermeld, aan het klooster, maar met als jaarlijkse last 1 mud rogge. Dit alles onder het voorbehoud het verkochte onroerend goed voor vijf en half honderd yoachym daalders terug te kunnen kopen. De koopprijs van het onroerend goed was beschreven in twee brieven uit 1547. Hieruit bleek dat de gezusters Lambert en Ercke met hun goederen hun '*eewyche cost en gerackheit*' in het klooster te Oene voor '*dye tijt onnssez levens*' gekocht hebben. Dit wil zeggen dat ze van kost en onderhoud tijdens hun leven zijn voorzien. Inmiddels was er echter de trieste tijding dat het klooster aan de Kloosterallee te Oene was verbrand. Aan bovenstaande eisen uit testamenten van particulieren kon dus niet meer worden voldaan. Om de problemen op te lossen, werden de Oener pastoor Alard van Hattem en Helmich van Venen ingeschakeld, die met pater Cornelius van Thyella, mater Henricken ther Kuyll en procuratis Gheertmydt Huyginckx, als gevolmachtigden van de kloosterlingen, voor de gezusters Lambert en Ercke een regeling troffen. Het probleem werd als volgt opgelost: het klooster mag de goederen en landerijen van de gezusters behouden onder de volgende verplichtingen: jaarlijks moet een premie aan de gezusters uitgekeerd worden van 24 goldguldens; jaarlijks moet 4 mud molder rogge (goede maalrogge) (gelijkstaande in waarde van 4 goldguldens aan de beide zussen worden verstrekt, en aan de langstlevende 18 goldguldens en 2 mud molder rogge; tot aan beider overlijden moet de meier (pachter) van de landerijen een paar hoenders en een halve ton appels aan hen schenken.

Een en ander werd vastgelegd in een tweetal brieven waarin tevens als kwaliteitsaanduiding '*guede claire droeghe wynterroggen*' staat vermeld. De betalingen moesten plaatsvinden op St Maartensdag (11 november) en op St Petersdag (22 februari). Verder werd vastgelegd dat het klooster zonder de wil van de gezusters Ten Oesterhove niets mocht vervreemden van de goederen. De brieven zijn ondertekend door pastoor Alard van Hattem te Oene, Cornelius van Tyella, pater van het klooster, en Helmich van Venen. Uit deze voorvallen blijkt dat het klooster in de loop der tijd steeds meer (on)aangename verplichtingen kreeg, naarmate zijn bezit toenam. Na de brand is het klooster herbouwd.

Was er voor 1547 nog sprake van uitbreiding van landerijen, na 1547 komt er eigenlijk alleen nog maar landruiling voor. In 1550 laat het kloosterbestuur van het hernieuwde klooster weer van zich horen in verband met zo'n ruiling van landerijen. Namens de zusters van het convent Nazareth leggen pater Cornelis van Thijella, mater Henrickgen ther Kuyll en zaakvoerster Gheertruydt Huyginckx contact met pastoor Alard van Hattem uit Oene, de kerkmeesters Johan Henricksz., Reyer Egbertsz. en vicaris Frans Winther samen als *collators*

(begevers) van de St Anthonievicarie in de parochiekerk te Oene. Zij willen onderhandelen over een akker land. Er werd een ruiling bedongen. Het klooster kreeg een akker land op de Velden, dat grensde aan het klooster; de vicarie kreeg met deze ruiling een akker op de grote Oenerenk. Tevens kreeg het klooster met deze ruiling een jaarlijkse uitkering van een Philipsklinckert (25 stuivers), uitgaande van de Ketelershofstede in Oene.

Het klooster Nazareth op de kaart van Christiaan Sgroten uit 1564

Dat de bezittingen van het klooster talrijker waren dan op de oude perkamenten vermeld staat, valt af te leiden uit het feit dat sommige landerijen van het klooster wel bij de pachters vermeld worden. De bezittingen van het klooster, die met name genoemd worden in de stukken, zijn: de kloostergebouwen en het kloostererf, de windmolen, de Ketelershofstede, weilanden in het Oenervoorbroek, het Nonnenslag en het Heerenslag, de Olde Mheen in het Oenerbroek, bouwland op de Velden, weiland in het Vemderbroek en 'des convents smalen thient'. Deze lagen allemaal in Oene. Maar ook bezittingen elders worden genoemd. In Heerde grond en heideveld in de buurtschap Merckluyden, landerijen in Nijbroek, het Eperbroek en het Emsterbroek, Zuyck en een stuk bos in Gortel. Verder waren er nog de eiken hakhoutwallen rondom de landerijen die voor een aanzienlijke som verkocht werden.

In 1561 is er sprake van de aankoop van 5 mudde mout ten behoeve van de bierbrouwerij van het klooster. Dit is de eerste keer dat de brouwerij als een van de kloosterbezittingen ter sprake komt.

(Wordt vervolgd)

ZIN EN ONZIN OVER HET LEVEN VAN HENDRIK VAN ISENDOORN

Willy Smit-Buit

Een man had twee zonen. De naam van de vader was Marten van Isendoorn. Zijn oudste zoon heette Hendrik en zijn jongste Elbert. Na de dood van Marten zou het kasteel Cannenburch overgaan op de oudste zoon. Maar de vader had zijn kinderen niet aan een touwtje. Hendrik ging er vanwege een onbeantwoorde liefde met een wilde kop vandoor. Hij werd soldaat in de Duitse landen. Na veel omzwervingen, waarbij hij zijn erfgoed met schulden belastte, ging hij terug naar zijn vader. Hendrik besloot zijn leven voortaan aan God te wijden en franciscaner monnik te worden. Elbert werd heer van de Cannenburch.

Marie Koenen (1879-1959)

In een notendop is dit de geschiedenis van de verloren zoon op de Veluwe, beschreven in *De Wilde Jager* door Marie Koenen (1879-1959). Als rechterhand van haar vader M.J. Koenen, de samensteller van het bekende handwoordenboek, werd Marie van kindsbeen af ondergedompeld in taal. Dat gold nog sterker, omdat ze tot haar huwelijk op veertigjarige leeftijd in het ouderlijk huis bleef wonen. Voor Marie stond al jong vast dat ze boeken wilde schrijven en al werd ze opgeleid voor lerares, werkzaam als zodanig is ze nooit geweest. Marie Koenen was productief: ze heeft een omvangrijk oeuvre nagelaten dat past binnen de neoromantische stroming. Haar glorie tijd lag om en nabij de Eerste Wereldoorlog. Of het nu ging

om proza, poëzie of bewerkingen van bestaande sagen of legenden, steeds droeg haar werk een duidelijk katholiek stempel. Het werd meermalen herdrukt en in de periode 1948-1952 verscheen haar verzameld werk in zeven delen. Ook wetenschappelijke waardering viel haar ten deel, want in 1949 ontving ze een eredoctoraat aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen.

Het huwelijk van Marie Koenen met de auteur Felix Rutten mislukte echter en liep uit op een scheiding van tafel en bed. De vervelende nasleep zoog de creativiteit uit haar weg. Vlak na de Tweede Wereldoorlog kwam het evenwel tot een korte literaire nabloei: toen was Koenen de grote dame van het katholieke boek. In de jaren vijftig raakte haar werk uit de gratie bij het publiek dat zich niet meer kon identificeren met het innig katholieke, onwankelbare godsvertrouwen dat alle hoofdpersonen uit haar boeken kenmerkte. Uitgeverij Het Spectrum kwam daarom niet meer op de markt met alle veertien geplande delen van haar verzameld werk.¹⁾

De Wilde Jager stamt uit Koenens eerste bloeiperiode. Aanvankelijk werd het verhaal gepubliceerd in het overwegend literaire tijdschrift *De Beiaard*, maar in

1918 werd er een boek van gemaakt. Nu eens een boek van Marie Koenen dat niet in Limburg, maar op de Veluwe speelt! En zowaar op kasteel Cannenburch in Vaassen aan het begin van de zeventiende eeuw, met Hendrik van Isendoorn oftewel de wilde jager als centrale figuur.

De Wilde Jager is een historische roman. In zo'n verhaal probeert de auteur de lezer een beeld te geven van het verleden door historische gebeurtenissen te beschrijven, met al dan niet fictionele personen in de hoofdrol. Het verleden

Elbert van Isendoorn
(1601-1680)

moet bij dit genre in zijn waarde gelaten worden. De vraag is dan: staan feit en fictie op gespannen voet? Hebben de personen die een rol spelen in *De Wilde Jager* werkelijk geleefd? Hebben de gebeurtenissen zich op de beschreven manier afgespeeld? Achter in haar boek geeft Koenen aan dat de zusters Anna en Liesbeth (Lijsje) en enkele figuranten gefingeerd zijn. De hoofdfeiten heeft ze naar eigen zeggen intact gelaten. Om te beoordelen in hoeverre ze de geschiedenis naar haar hand gezet heeft, volgt hier eerst enig relevant feitmateriaal over de hoofdrolspelers met betrekking tot geboorte, trouw en rouw.²⁾ We zoomen in op de bewoners van de Cannenburch. Op het kasteel was Hendrik van Isendoorn (grootvader van de hoofdpersoon) in 1594 gestorven. De vrouwen uit zijn beide huwelijken, Sophia van Stommel en Anna van Steenberg, waren hem al voorgedaan. Zijn zoon Marten was van 1598 tot 1623 gehuwd met Anna van Voorst. De carrières van hun zonen Hendrik (1599-1666) en Elbert (1601-1680) lagen niet in de lijn der verwachting: Hendrik werd monnik en Elbert kasteelheer. Om precies te zijn: op 17 november 1632 overleed Marten van Isendoorn en op 21 januari 1633 deed Hendrik afstand van zijn rechten op de erfenis. Hij behoorde al veertien jaar tot de orde van de franciscanen en als minderbroeder mocht hij geen goederen erven of bezitten.³⁾ Elbert trouwde in 1645.

Heeft Marie Koenen zich beperkt tot het invullen van de open ruimten binnen dit raamwerk? Het antwoord is: nee.

De Wilde Jager omspant een periode van ruim tien jaar, eindigend rond 1629. Marten van Isendoorn wordt van meet af aan afgeschilderd als een vereenzaamde weduwnaar, maar zijn vrouw Anna van Voorst is hem pas in 1623 ontvallen. Hertrouwd is hij nooit. Koenen beschrijft echter uitvoerig de perikelen rond het tweede huwelijk van Marten van Isendoorn met Anna van Steenberg. Dit huwelijk, dat na drie dagen eindigde met de tragische dood van Anna, stond in werkelijkheid op naam van Martens vader.

In de roman kiest Hendrik van Isendoorn voor het kloosterleven en doet hij afstand van zijn aardse goederen ter gelegenheid van het huwelijk van zijn broer. De werkelijkheid was prozaïscher: vader Marten was in 1632 gestorven, maar hoe kon Hendrik zijn erfenis aanvaarden? Dat was onverenigbaar met de

armoederegel van Franciscus. Gelukkig kon Elbert in zijn plaats treden. Koenen laat vader Marten aanwezig zijn bij het huwelijk van Elbert. In werkelijkheid heeft Marten de trouwdag van zijn zoon niet meegemaakt.

De roman van Marie Koenen verloopt langs drie lijnen: de toewijding aan het katholieke geloof staat centraal, daarnaast is er veel aandacht voor de historische context, en de liefde wordt gebruikt als smeerolie.

Heeft Marie Koenen rechtgedaan aan de complexe situatie op religieus gebied in de omgeving van Vaassen? Die was als volgt. De godsdienstige tegenstellingen vormden een belangrijk pijnpunt tijdens de Opstand. In Gelderland kozen de Staten voor de gereformeerde religie. Vanaf 1580 werd een stroom van plakaten uitgevaardigd waarbij het katholicisme moest wijken voor het protestantisme.

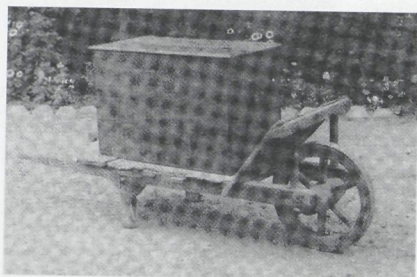
Marten van Isendoorn hield echter, tegen de verdrukking in, vast aan het 'oude' geloof: hij traineerde de overgang van de pastoor in Vaassen naar het protestantisme; een katholieke schoolmeester hield hij de hand boven het hoofd. Pas in 1609 moesten ze definitief plaatsmaken voor onversneden gereformeerden. Nu gooide Van Isendoorn het over een andere boeg. Hij stelde zijn kasteel open voor de missionarissen die in het kader van de Hollandse Zending (1583) de gelovigen probeerden te herwinnen voor het katholicisme. De jezuïet Johannes de Reijser werkte vanaf 1609 vanuit Utrecht, maar kwam vanwege de grote omvang van zijn missieterrein zelden langs. Van 1619 tot 1628 was het kasteel de uitvalbasis voor Willem Simons, nakomeling van een pachtboer van de Van Isendoorns. Onder de dekmantel van koeriersdiensten ging hij aan de slag als reizend priester. In het midden van de zeventiende eeuw heeft pater Hendrik van Isendoorn vele jaren missiearbeid op de Veluwe verricht. Deze missie ging uit van de Keulse minderbroeders, die in Haarlem een thuisbasis hadden. Zowel Haarlem als de Veluwe ressorteerden onder de Keulse provincie. Soms vertoefde Van Isendoorn voor langere tijd op de kastelen van de onderling verwante katholieke landadel in Gelderland. Natuurlijk voelde hij zich het meest thuis op de Cannenburch. De bouw van de schuilkapel in 1664 moet de franciscaan veel voldoening gegeven hebben. Wellicht heeft hij de kapel zelf ingewijd: vaststaat dat hij van juni 1664 tot juni 1665 in Gelderland werkte. Toen Van Isendoorn op 3 november 1666 in Haarlem stierf, was hij preses van zijn ordegenoten binnen de Hollandse missie.⁴⁾

De Van Isendoorns stonden, op een hoge uitzondering na, aan de kant van de Opstand, hoewel er een prijskaartje hing aan hun verknochtheid aan het katholicisme. De nakomelingen van Marten werden uit de ridderschap geweerd, waardoor zitting in belangrijke bestuurscolleges buiten hun bereik lag. Op lokaal niveau handhaafden ze zich als ambtsjonkers van Epe echter in een sleutelpositie.

Koenen heeft de geschiedenis rondom de Hollandse Zending naar haar beeld herschapen. In *De Wilde Jager* verkeren de katholieken in Vaassen — beroofd van pastoor en kerkgebouw, verstoken van de sacramenten en overal belaagd door overheidsdienaren — in een desolate toestand. Dit klopt voor de zielzorg, die

was minimaal; de risico's van geloofstrouw heeft Koenen echter uitvergroot. Weliswaar zaten de katholieken in de hoek waar de klappen vielen, maar volledig uitgeteld op de grond lagen ze niet. Hoe valt anders te verklaren dat een onwillige pastoor de overgang tot het protestantisme alsmaar voor zich uit kon schuiven? De rondtrekkende priesters werden bedreigd met boete en verbanning, maar in Vaassen hadden de katholieke ambtsjonkers het voor het zeggen. Voor Willem Simons, die vanaf het kasteel opereerde en de omgeving goed kende, waren de plakkatens een papieren tijger. Buiten het machtsgebied van de katholieke adel was zijn missie riskanter. Uitingen van katholicisme werden echter al spoedig gedoogd, hoewel niet in het openbaar.

'Miskoffer', tijdens de Hollandse Zending gebruikt door de minderbroeders

De tweede verhaallijn wordt gevormd door de politieke situatie in het begin van de zeventiende eeuw. De roman begint tijdens het Twaalfjarig Bestand. Toen viel er in de Republiek der Verenigde Nederlanden weinig te vechten voor een edelman. Duitsland, waar vanaf 1618 de Dertigjarige Oorlog woedde, werd het strijdtoneel. Hendrik van Isendoorn bracht het tot kolonel in dienst van de fel antikatholieke hertog Christiaan van Brunswijk. Na zijn overgang naar het Staatse leger nam Van Isendoorn in 1629 deel aan het beleg van 's-Hertogenbosch onder stadhouder Frederik Hendrik. Zijn vader en broer hadden het intussen zwaar te verduren op de Cannenburch. Jan van Nassau-Siegen probeerde Frederik Hendrik weg te lokken bij 's-Hertogenbosch en stroopte het Gelderse land af. Het kasteel werd tijdelijk opgeëist voor de inkwartiering van Spaanse troepen.

Nadat Frederik Hendrik Den Bosch veroverd had, moest de Sint-Jan overgedragen worden aan de protestanten. Toen Hendrik van Isendoorn daar de laatste katholieke mis, opgedragen door bisschop Ophovius, bijwoonde, kon hij niet verdragen dat de kerk spoedig ontwijd zou worden. Zijn liefde voor de katholieke kerk, lang als een smeulende veenbrand ondergronds gebleven, kwam weer aan de oppervlakte.

De historische Hendrik van Isendoorn was echter in 1619 afgereisd naar een klooster van de minderbroeders observanten in Aken aan de Grosskölnstrasse, de oude handelsstraat naar Keulen. Het klooster in Aken stond ook onder Keulse supervisie. In 1624 ontving Van Isendoorn zijn priesterwijding. Hij werd in 1630 gardiaan (= overste) van de behoorlijk grote religieuze gemeenschap met meer dan veertig broeders.

Van Isendoorn heeft in Aken het klooster en de kerk weer opgebouwd. Na een periode waarin de protestanten de dienst uitmaakten, hadden de katholieken opnieuw de overhand gekregen in de stad. De gardiaan wist adellijke families uit de omgeving over te halen geld te schenken aan de bouwprojecten van de minderbroeders; zijn broer Elbert in Vaassen leverde eveneens een financiële bijdrage.

Nikolauskirche, apsis met hoogaltaar en schilderstukken (foto: T. Smit)

In Aken heeft Van Isendoorn zijn sporen nagelaten tot op de dag van vandaag. Aan het schip van de Nikolauskirche liet hij in 1630 een driekantige apsis bouwen, toegankelijk via een podium met daarop het hoogaltaar. Drie schilderstukken, voorstellend het lijden van Christus, werden boven het altaar geplaatst. Ook de zijaltaren stammen uit de tijd dat Van Isendoorn de leiding had over het convent.⁵⁾

De Nikolauskirche is momenteel een oecumenische citykerk in het hart van de stad.

De feiten uit het leven van Van Isendoorn tonen aan dat zijn odyssee in de Duitse landen en zijn rol bij het beleg van 's-Hertogenbosch van a tot z zijn verzonnen. Dat laat onverlet dat Marie Koenen voor de hele entourage putte uit een behoorlijke historische bagage.

Wat is een verhaal zonder liefde? moet Koenen gedacht hebben. Onbeantwoorde liefdes, in *De Wilde Jager* zelfs drie, doen een appel op het inlevingsvermogen van de lezer. In het adellijke huis Van Delen tot de Laar wonen drie ongetrouwde dochters: Fenne⁶⁾, Anna en het nakomertje Lijsje. Fenne laat Hendrik van Isendoorn een blauwtje lopen en Hendrik wijst op zijn beurt de liefde van Anna af. De religiestrijd drijft een wig tussen de zusters: Fenne wordt fanatiek protestant, terwijl Anna stiekem het katholicisme blijft toegedaan. De oudste trouwt een protestantse edelman. Elbert van Isendoorn, aanvankelijk verliefd op Anna, neemt Liesbeth tot vrouw.

Flarden van een oud Marialied van Brugman '*Ic heb gejaagd mijn leven lank, al om een jonkvrrouw scone (...) ic ben verdoold op deze jacht, de wereld heeft mi gelogen*'⁷⁾ geven richting aan de personen met psychologische diepgang in hun karakter. Hendrik van Isendoorn en Anna van Delen komen tot het inzicht dat hun roeping in het klooster ligt. De aardse liefde moet wijken voor de goddelijke liefde. In de levens van Fenne, Elbert en Liesbeth is ruimte voor romantiek. Mooi bedacht, maar een feit is dat huwelijken binnen adellijke geslachten draaiden om nakomelingschap en vermeerdering van het bezit.

Het verhaal over de wilde jager ging een eigen leven leiden en werd op den

duur voor waar gebeurd aangezien. Telkens duikt de mythe van de militaire loopbaan van Hendrik van Isendoorn op, zelfs in het standaardwerk over de Cannenburch en zijn bewoners uit 1990. Maar Koenens boek bood geen nauwkeurige reconstructie van een historisch verleden. Daar maalde Marie Koenen niet om. Zij wilde haar grootste ideaal, de herleving van een bezielend katholicisme, promoten door dit te projecteren in de zeventiende eeuw. Dit verleden, waarin de gelovigen door lijden gelouterd werden, moest haar tijdgenoten ten voorbeeld strekken.

De Wilde Jager is diverse malen herdrukt en zelfs vertaald in het Duits. Waarin schuilt de verdienste van dit vroeger – zeker in Vaassen – veelgelezen boek? Koenen beschikte over een groot literair talent. Haar beschrijvingen van de gevoelens van de hoofdpersonen tonen haar vermogen zich in de medemens te verplaatsen, al profiteren de protestanten daar minder van dan de katholieken. Bij hen draait het vaak om het uiterlijk vertoon, bij de katholieken daarentegen om de innerlijke beleving. Het taalgebruik van Koenen is verrassend en gedurfd, hoewel te barok naar de huidige smaak. De dialogen munten uit in levendigheid. Koenen-vrouwen zijn nooit doetjes, dat moet de talrijke lezeressen aangesproken hebben. Desondanks is haar werk in vergetelheid geraakt. Dit heeft, het is al opgemerkt, vooral te maken met de thematiek. Wie kan zich nog verplaatsen in een opofferingsgezinde vrouw als Anna van Delen? En wie laat, net als de wilde jager, een kasteel schieten voor een kruis?

(Met dank aan mgr. dr. J.A. de Kok, O.F.M., Utrecht, auteur van *Acht eeuwen minderbroeders in Nederland*, Hilversum 2008, die mij welwillend deelgenoot maakte van zijn grote kennis van de orde van de franciscanen.)

NOTEN:

- 1) A. Gorissen, 'Koenen, Maria Hubertina Jacoba Isabella (1879-1959)' in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*.
- 2) C.L. Temminck Groll e.a. (onder redactie van D.J.G. Buurman), *De Cannenburch en zijn bewoners*, Zutphen 1990, p. 279.
- 3) In zijn artikel 'De sabel van Hendrik van Isendoorn à Blois alias De Wilde Jager, 1599-verm. 1666', in: *Ampt Epe*, nr. 114, p. 12-17, toont W. Terwel overtuigend aan dat Hendrik van Isendoorn à Blois al op jonge leeftijd is toegetreten tot de orde van de franciscanen. In Temminck Groll e.a., p. 149 en p. 155, wordt Hendrik van Isendoorn onterecht een militaire loopbaan toegeschreven. Zo ook op de site 'Ecclesia in Fasna' in de artikelenseries van Dorry te Riele-ter Laak en Schobret Seiboel.
- 4) W. Kullmann, *Unsere Toten*, Düsseldorf, 1941, dl. 1, p. 194. Brieven van Hendrik van Isendoorn in: *Epistolae Missionarum*, p. 199-203. De gegevens over kerkelijk Vaassen zijn grotendeels ontleend aan de bronnen uit de site 'Ecclesia in Fasna' (verzorgd door Wim van 't Einde).
- 5) F.G. Neu, *Zur Geschichte des Franziskanerklosters*, Aachen 1881.
- 6) De enige historische figuur van de drie zusters Van Delen was Fenne, van moederszijde nakoeling van een bastaard van hertog Karel van Gelre. In de roman van Koenen en in werkelijkheid trouwde ze met Wilt van Broeckhuizen.
- 7) Dit lied van de bekende pater Johannes Brugman is door ds. Hendrik Pierson 'geprotestantiseerd' en als Gezang 471 opgenomen in het *Liedboek voor de Kerken*.

GEBOREN TE EPE, 1955

Dik Kruis

In ons vorige nummer plaatsten wij een artikel van Lijda van den Bremen-Jonker: haar terugblik op haar kinderjaren in Epe, zoals verteld tijdens de reünie van (oud-)Epenaren afgelopen zomer. Lijda heeft haar hele leven in onze gemeente gewoond.

Onlangs schreef iemand, die alleen de eerste jaren van zijn leven in Epe heeft doorgebracht, zijn herinneringen aan Epe op. Wij vermoeden dat ook dit voor velen een heel herkenbaar plaatje oplevert!

Elke keer als ik een officieel formulier moet invullen, word ik herinnerd aan mijn geboorteplaats Epe. Wat je in je leven ook gaat doen, waar je ook gaat wonen, je geboorteplaats is een onuitwisbaar deel van je identiteit.

Onze tuin aan de Brinklaan 6 bestond uit

twee delen. Dicht tegen het huis aan lagen keurige bloemperkjes en zaterdags werden de paden netjes aangeharkt. Maar achterin lag een braakliggend terrein. Huis en grond waren overigens eigendom van onze buurman Van Dijk, die een installatiebedrijf had. Aan de achterzijde lag grond van tuinderij Veenbergen. Daar lag ook een composthoop waar hoogst interessant materiaal op werd gegooid, zoals de veelkleurige kalebassen. In dit wilde deel van de tuin stond een waterpomp die alleen roest afgaf, een kippenhok zonder kippen en een oude versleten bakfiets. In het opbergvak van de bakfiets bewaarde ik huisjes-slakken, mijn geheime schat. Toen ik later naar school mocht, ontdekten we een korte geheime en spannende weg via de achterzijde van onze tuin, via de tuinderij en achter garage Rempt langs naar de Hoofdstraat.

Die tuin is het eerste domein van Epe wat ik mij herinner. En we speelden niet alleen in de tuin, ook het hek vóór bakkerij Van Ark aan de overkant van de straat was erg geliefd vanwege het kopjeduikelen.

Zijn dit mijn vroegste herinneringen? Ik weet het niet. Bij de meeste mensen dateren de vroegste herinneringen uit eind derde, begin vierde levensjaar. Het kan dus wel kloppen, want de tuin kende ik ongetwijfeld al van voor mijn schooltijd. Op mijn vierde ging ik naar de christelijke kleuterschool van juf-frouw Wassens.

In de eerste klas trof ik overigens een andere juf. Op haar moet ik vreselijk gesteld zijn geweest, want ik herinner mij een ansichtkaart die wij thuis ontvingen uit het verre Zwitserland waar ze naartoe was verhuisd. Waarschijnlijk had

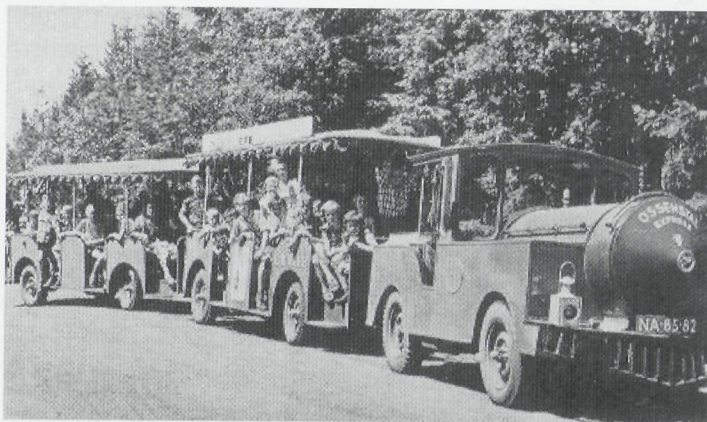
ik daar een kaart heen gestuurd. Van de tweede klas van de kleuterschool heb ik nog een klassenfoto die helpt het geheugen op te frissen. Een aantal namen daarvan herinner ik me levendig, soms om volstrekt onduidelijke redenen, maar de meeste zijn mij onbekend.

Na de tuin is het marktplein een domein met veel vroege herinneringen. Natuurlijk vanwege de markt waarvan ik mij vooral de wagens met krijsende varkens voor de geest kan halen. Maar het marktplein was ook de ideale plek om te leren fietsen. We praten dan over een marktplein zonder gemeentehuis, want het oude gemeentehuis recht tegenover ons huis was nog in functie. Dank zij ons overbuurmeisje Herma Koller speelden we daar zaterdags wel eens binnen, als er werd schoongemaakt.

Op het marktplein stond nog een oude en bijna vervallen eierhal. De ruimte ervoor was nieuw geasfalteerd en rondom de bomen waren stoepranden aangebracht. Precies die wat hogere stoepranden waren een uitstekend hulpmiddel bij het opstappen en wegrijden van een leerling-fietser.

Voor mijn tien jaar oudere zus Berta was de markt op zondagavond het podium voor het muziekbandje waar ze aan deelnam. Zonder twijfel waren het opwekkende christelijke liederen die ze met blijde muziek van gitaar en mandoline vertolkten. Het was de tijd van tal van evangelische bewegingen zoals Stromen van Kracht. Het was ook de tijd dat mijn zus thuis op het traporgel uit de bundel van Johannes de Heer leerde spelen.

De markt associeer ik ook met mijn eerste herinnering aan patat friet; 15 cent kostte een puut bij Arend en je kon er piccalilly bij krijgen. Hoe ik dat weet, geen idee. Wellicht dat wij zoiets kregen van onze tante Sijs (Gijsbertha Branderhorst) die bij ons inwoonde?

Een andere verleiding was het 'treintje van de Ossenstal' dat van de markt vertrok. Bij de Ossenstal kon je dan pannenkoeken eten en daarna weer terug. Thuis hadden wij het Gouden Voorleesboek van W.G. van der Hulst; daarin stond een prachtig verhaal van een meisje dat

onvoldoende geld had om zo'n treintje te betalen, maar door een oudere man werd meegenomen. In de bijbehorende illustratie zag ik dan het treintje van de Ossenstal.

Maar vaak was de markt ook het terrein van de nozems die ronkend op hun brommers rondreden om te zien en gezien te worden en om een vrouwelijke duopassagier te veroveren. Kennelijk is dat spel mij al op jonge leeftijd opgevallen.

Kleuterklas Bartje met juffrouw Wassens (1960). Op de foto zijn de volgende kinderen herkend (graag aanvullingen!):

Achterste rij, v.l.n.r. 1. Annius Hoornstra, 2. Harrie Jonker, 3. Herbert? Schreurs, 4. Dik Kruis, 6. Jantje Zweers, 7. Theo Kampschuur, 10. Jan Bert Buitenhuis, 12. Henk ten Kate, 13. Tonnie Bosman, 14. Cor Hanekamp?

Middelste rij: 2. Ronnie Wierdsma, 3. Ben Radstaak, 5. Attie Bonnhof, 6. Nelie de Putter, 7. Luke van Driel, 9. Wiepie Huisman, 10. Oscar van de Roest, 11. Daantje Jordens.

Voorste rij: 1. Jolanda van Opijnen, 2. ?? Lougheed, 3. Frans van Stigt Thans, 4. Mieke Scholten, 5. Marga Spoelder, 7. Els Huijssoon, 9. Gerda Barnhoorn, 10. Greetje van Olst, 11. Tanneke van Dommelen, 12. Eva van Oene. (Met dank ook aan Jan Bert Buitenhuis. Daan Jordens, Henk ten Kate, Attie Mol-Bonnhof en Eva de Ruiter-van Oene, via schoolbank.nl).

En natuurlijk was de markt ten tijde van de kermis verboden terrein; daar kwam je als goed gereformeerde niet.

Natuurlijk woonden wij in een verzuild Epe. Schoenen werden gereformeerd gelapt door Dijkstra en fietsen werden gereformeerd opgeknapt door Bats. Bij Huijssoon kochten we gereformeerde bedeltjes voor de even gereformeerde armband van mijn zusje en bij Leijsen waren de kleren van gereformeerde snit. Veel van deze middenstanders waren trouwe collega-kerkenraadsleden van mijn vader die in de kerk altijd in een apart hok zaten ter zijde van de preekstoel. Soms vormden de mannenbroeders – vrouwen hadden toen, voor zover ik weet, nog geen ambt, maar schonken thuis de koffie – een beroepingscommissie en gingen op jacht naar een nieuwe dominee. Zo werd na een pijnlijke affaire met ds. Gräfe ene ds. Bouwhuis uit Ommen overgehaald om de pastorie aan het Bongerdplein te gaan bewonen. Zelf zonder kinderen gebleven was het echtpaar Bouwhuis gek op kinderen en hun warme belangstelling heeft een onuitwisbare herinnering achtergelaten.

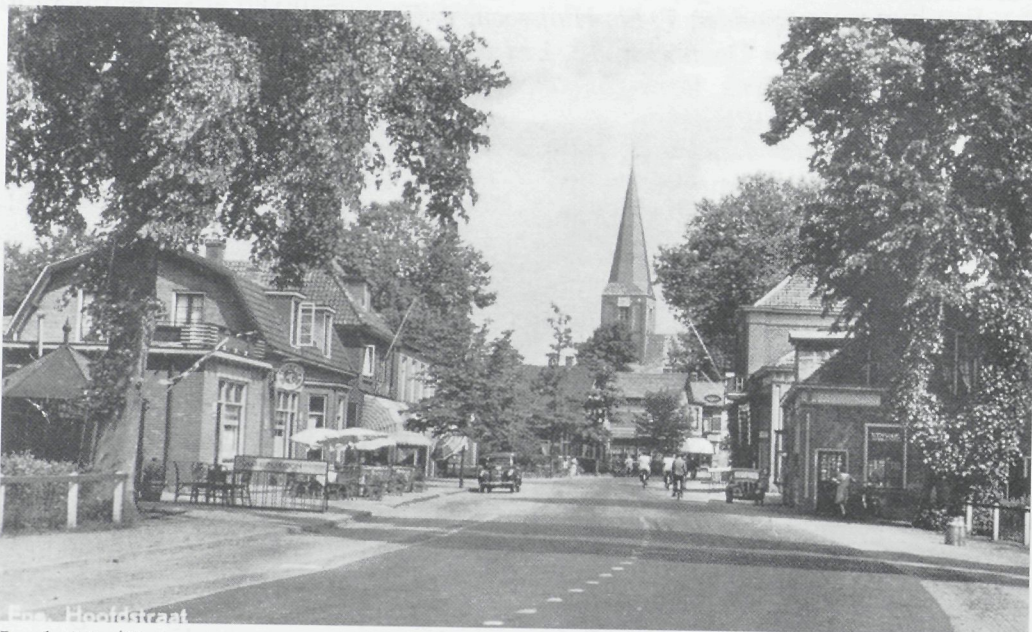
Toch was ons dagelijks brood niet gereformeerd, maar afkomstig van onze overbuurman Van Ark; hier streden de belangen van burens en geloofsgenoten

om elkaar. Gelukkig was Van Ark een typisch broodbakker; voor banket konden we zonder schroom terecht bij gereformeerde bakker Keuning. Of de kruidenierswaren ook gereformeerd waren, weet ik niet precies. Wel weet ik dat ze van de Vivo kwamen en zaterdagsmiddags thuis bezorgd werden. Het was de tijd dat er veel meer vanzelfsprekend thuis bezorgd werd. Dat gold natuurlijk voor de melk, het gold voor de kolen (antraciet) die in zwarte jutezakken werden aangeleverd en het gold zelfs voor de eieren. Voor mij tekent zich het beeld van een oudere vrouw, klein van stuk, met rok en schort: mevrouw Riphagen. Uit haar rieten mandje haalt ze, verpakt in theedoeken, losse eieren.

Het Epe uit mijn herinnering als 4- of 5-jarig jongetje was enorm uitgestrekt. Helemaal aan de andere kant van de Brinklaan – een flink eind lopen toch – woonden op nummer 31 mijn opa en oma. Het meest aantrekkelijke daar waren de rodebessenstruiken en bovendien hun burens, de familie Ten Kate. Henkie was mijn vriendje; Henkie had dan ook een geweldige trapauto. Met Henkie heb ik ooit, dankzij www.schoolbank.nl, nog weer contact gehad. Nog verder aan de Diepenweg woonde klasgenoot Annius Hoornstra bij de slachterij. Daar is ook een onuitwisbaar beeld van: aan vleeshaken hangende dode varkens.

Iets meer naar het zuiden lag een geheimzinnig gebied, 'het Beekje', waar een aantal asociale gezinnen woonde, althans dat is de herinnering die ik overhoud aan de manier waarop hierover gesproken werd. Daar kon je beter in het donker niet komen. Voor een klein jongetje betekende dit dat ook bij licht dit gebied enige vrees inboezemde.

In de Hoofdstraat van zo rond de jaren veertig zien we hier rechts boekhandel Bosch. Even verderop was de manufacturenzaak van de weduwe H. Wagenaar. Links op de foto zien we de lunchroom van Mau Stern.

De zuidgrens van het dorp was voor mij natuurlijk de School met de Bijbel. De weg ernaartoe kende twee belangrijke hindernissen. Vlak bij ons huis kwamen we langs café Boeve op de markt; durfals stampten dan op de metalen kelderluiken wat een boos zwaaiende vuist achter het raam opleverde. En aan de Hoofdstraat kwamen we langs speelgoedwinkel Beumer met prachtige Dinky Toys, tollen en knikkers. Het knikkeren ging in Epe trouwens heel anders dan wat ik later in Apeldoorn tegenkwam. In Epe werd op het schoolplein een gekleurde stuiiter tussen twee tegels gelegd; de waarde werd uitgedrukt in het aantal tegels afstand vanwaar je met kalken knikkers mocht proberen de stuiiter te raken. Elke knikker die mis was, mocht de stuiitereigenaar houden; was het raak, dan wisselde de stuiiter van eigenaar. In Apeldoorn daarentegen werd geknikkerd met een 'potje'.

Het westelijk deel van het dorp lag schier onbereikbaar achter de drukke Hoofdstraat waar ook regelmatig de groene bussen van de Veluwe Autobus Dienst met de afbeelding van een springend hert reden. Aan de overkant van de Hoofdstraat kwamen we eigenlijk alleen voor de zondagse wandelingen naar de gereformeerde kerk.

Het meest vertrouwd was natuurlijk het centrum van het dorp, en in bijzonder de Fordgarage (thans ijsalon) waar mijn vader werkte. Om duistere redenen gingen wij altijd bij hem langs na een bezoek aan kapper De Bruin aan de Willem Tellstraat. Op kantoor troffen we dan, behalve mijn vader, ook nog 'kleine Kasteel', een alleraardigste man van gering postuur. Wij mochten een kleurrijke folder meenemen en, als het even kon, moesten we naar boven op bezoek bij mevrouw Bok en haar dochter Anneke, de eigenaresse van de garage. Een hypernerveuze en emotionele dame, maar uiterst hartelijk en vriendelijk die ons graag knuffelde.

De Hoofdstraat met beek. Het tweede huis is de winkel van de dames Veenendaal-Branderhorst.

Verder noordwaarts kwamen we ook niet veel. Ik herinner me nog een bezoek aan dokter Mijs met zijn stijve been en huisapotheek; vlak daarna werd hij opgevolgd door dr. Gallas die in een Volkswagen Kever rondreed. En er sluimert een beeld in mijn hoofd van de Hoge Weerd, een geschikte bestemming buiten het dorp voor een zondagmiddagwandeling, waar je in een diepte tennisvelden kon zien liggen.

Ten noorden van het dorp ligt ook de Dellenweg. Ver buiten het dorp, bijna

in de buurt van het hertenkamp, lag midden in de bossen bij het waterleiding-bedrijf de bungalow waar een vriendje, Corrie Bier, woonde. Daar beleefde ik mijn eerste verjaardagspartijtje. Onwennig vanwege de ongekennde luxe en vreemde omgeving deed ik mee met spelletjes als koekhapen en snoepjes met de mond uit een bak water pakken, dronk ik limonade met een rietje en vermeed ik angstvallig de boosaardige Duitse herder. Dolblij was ik, toen ik weer vertrouwd thuis was.

Van mijn geboortehuis, de toenmalige manufacturenwinkel Veenendaal-Branderhorst aan de Hoofdstraat 94 (thans HEMA), herinner ik me niets. Geen wonder, want we verhuisden toen ik 1½ jaar oud was naar de Brinklaan en mijn hersencellen waren nog niet voldoende ontwikkeld om die informatie vast te houden. Maar kennelijk werd er thuis ook niet zoveel over gesproken, want er bekliven niet veel verhalen. Toch zullen we nog regelmatig op bezoek zijn geweest bij onze oude buurvrouw, want wij spraken over haar als 'tante Zwart'. Nu, ruim vijftig jaar later, ga ik mij pas echt vragen stellen over de geschiedenis van mijn geboortehuis en mijn voorouders.

Op een avond belde Jo Wierdsma bij ons thuis aan. Vanwege zijn voorliefde voor grote Ford-auto's kende hij mijn vader. Weliswaar was hij rooms, maar volgens mijn vader wel van het degelijke soort. Kortom, je kon met hem over het geloof praten. Maar daar kwam hij niet voor. Wierdsma had een manufacturenwinkeltje - de WIBRA - aan de Hoofdstraat en hij had grootse plannen voor een nieuw winkelconcept: de textielsupermarkt. Mijn moeder had toch het middenstandsdiploma? Nog geen vijf jaar geleden waren ze toch nog concurrenten? Of zij geen belangstelling had als beheerder/toezichthouder te fungeren van een nieuwe winkel in het nieuwe winkelcentrum aan het Ordenplein in Apeldoorn? Er was ook een woning bij. Dat kwam goed uit, want onze huisbaas Van Dijk had al laten weten dat zijn zoon binnenkort onze woonruimte nodig had.

Bevoorrading zou 's morgens en 's middags laat door Wierdsma zelf gebeuren; mijn vader kon dan meerijden naar zijn werk in Epe. Ook ik heb ooit van onze vaste lift kunnen profiteren, toen ik nog eens bij een vriendje in Epe op bezoek ging. Daar deed Wierdsma nooit moeilijk over; per slot van rekening had hij zelf dertien kinderen.

Zo werden wij deelgenoot van de eerste schakel in een lange WIBRA-keten die in de jaren daarna werd gesmeed. Zo werd mijn moeder in de wijk Orden bekend als de 'mevrouw van de WIBRA'. En zo kwam ook een einde aan ons verblijf in geboorteplaats Epe.

(N.B.: aanvullingen of correcties op mijn herinneringen hoor ik graag.)
28 september 2008

KENNISMAKING MET DE PROTOCOLLEN VAN BEZWAAR, SCHOUTAMPT EPE¹⁾

D. Snieder

Inleiding

Een zoektocht in de protocollen leverde 25 akten op, waarin het woord *Van den Esschert* -of varianten- werd gevonden. Met behulp van die informatie werd geconcludeerd dat het erf en goed Den Esschert, via de pachter Jan Jans en zijn vrouw Gerritien Jans en hun nakomelingen, zijn naam gaf aan de huidige familie **Van den Esschert**, terwijl het via een andere lijn tevens zijn naam gaf aan de huidige familie **Van den Esker**. Jan Jans, die waarschijnlijk pas de toenaam *Van den Esschert* verkreeg na de overstap naar een pachtboerderij in Dijkhuizen/Vemde, is dus stamvader van twee families. Het hele verhaal verscheen in het blad *Veluwe Geslachten*.

Het voorliggende artikel handelt over een algemeen onderwerp: het protocol van bezwaar. Wat is er te vinden in de protocollen en hoe kan men dat opsporen?

Deze twaalf protocollen bevatten 7100 akten, die u nu via de index zo kunt 'doorploegen'.

Uiterlijk

We beginnen heel eenvoudig: de protocollen zijn voor te stellen als een stapel van 7100 akten. In feite zijn het afschriften van originele akten, tussen 1675 en 1811 stuk voor stuk en één voor één ingeschreven in dikke blanco (26) boeken, 'geprotocolleerd' dus. Alle bladzijden zijn thans op 165 microfiches in te zien in zowel het Gelders Archief als het gemeentearchief te Epe. De protocolteksten verschillen qua lengte: van slechts 5 tot 10 regeltjes tot wel 5, 8 of zelfs 25 bladzijden (circa A4-formaat). De meest voorkomende lengte is 1 à 1½ pagina. Gemiddeld werden 52 akten per jaar geregistreerd, dus een per week. Geen dagtaak, maar de protocolhouder moest in elk schoutambt op de Veluwe akten registreren.²⁾

Met deze kennis gewapend kunnen we ons nu concentreren op vragen als: wat stond er in die teksten, waar gingen ze over, wat is de inhoud en waarom werden ze überhaupt opgeschreven? Aldus wordt duidelijk wat het protocol in essentie was.

Vormen van akten

Veel akten in de protocollen kennen redelijk omvangrijke standaardformuleeringen met de gebruikelijke frasen. Indien we die buiten beschouwing laten, houden we als hoofdelementen over:

1. De namen van de deelnemende personen (partijen)

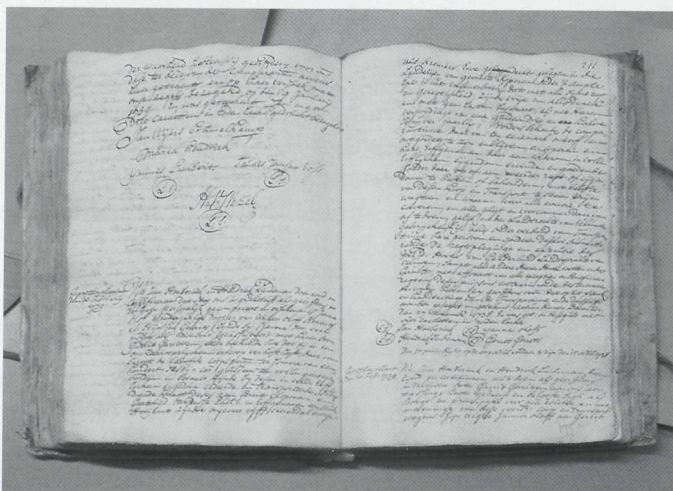
Het aantal daarvan varieert tussen de 4 en 30-35 per akte. Een veel voorkomend aantal is 6 tot 8. Daarvan traden 2 tot 4 als geërfden op Veluwe of als scholtis (schout) en gerichtslieden op om toezicht te houden op een correcte gang van zaken. Ze hadden wat we nu de notarisrol zouden noemen. De overige deelnemende personen gingen (onderlinge) verplichtingen aan. Na enig tel- en giswerk is te schatten dat zo'n tienduizend personen genoemd worden. Van dit aantal komt een deel slechts in één akte voor, een ander deel wel in 50 of meer. Ruwweg 3300 echtparen ('ehelieden'), weduwen, weduwnaars, ongehuwden of vertegenwoordigers van 'rechtspersonen' (Kerk van Epe, Feijtenhof, St Urselen Gilde, geërfden van Zuuk, etc.) worden bij naam genoemd, waarbij geregeld familiebetrekkingen worden aangegeven.

2. De transacties

a. Meer dan de helft van alle akten betreft akten van transport (= akten van levering): de verkopende partij verkocht aan de kopende partij.

Er waren dan twee privaat handelende partijen, ieder bestaande uit een of (veel) meer personen. Over en weer maakten beide partijen afspraken, gingen onderling verplichtingen aan en legden de essentie daarvan in een akte vast. In feite dus niets nieuws.

b. Wederzijdse verplichtingen vloeiden ook voort uit het lenen c.q. het verstrekken van een geldbedrag. In dat geval ontstond een bewerking of kopie van schriftelijke schuldbekentenissen. Naast 'schuldbekentenis' waren de termen

men vestenis en obligatie in gebruik, maar ook bezwaar leggen, in moderne zin 'hypotheek leggen'. De laatste term werd pas in de 18^e eeuw algemener. Bijbehorende termen als *hypotheek*, *gaven in onderpand*, *extra borgstelling*, *deden in pandschap uit*, *bezwaarden*, etc. maken ons duidelijk dat ook de toenmalige geldverstrekkers zoveel mogelijk zekerheid zochten om hun geld en de afgesproken rente (terug)betaald te krijgen.

N.B.: Nadat de afgesproken rentes waren voldaan en de lening volledig was terugbetaald, werd de originele akte wel *doorsneden*. De protocollaire akte geroyeerd of doorgehaald; letterlijk door een groot kruis of een aantal forse strepen door de tekst te krassen.

- c. Soms werd de lening niet afbetaald. Dan resteerde de schuldeiser uiteindelijk het dwangmiddel 'beslaglegging' op roerend, maar vooral onroerend goed, om de nalatige te dwingen aan zijn of haar verplichtingen te voldoen. Hij/zij kon de nalatige rechtstreeks aanspreken en dat laten registreren bij de protocolhouder, maar bleef iemand halsstarrig, dan was een gang naar de schout en/of drost van Veluwe noodzakelijk. Er volgde een civiele procedure met eventueel een veroordeling, met al dan niet recht op beslaglegging.³⁾ De protocolhouder registreerde die vervolgens in het protocol ('peinding' of 'besaat').

De procedure doet modern aan. Er waren diverse stappen en waarborgen ingebouwd om te zorgen dat de 'gepeinde' persoon niet onwetend of onterecht zaken af moest staan. Hem/haar werd de aanklacht via de schout aangezegd, zelfs tot driemaal toe. Geregeld bleek verwin (= uitwinning = gedwongen verkoop) onontkoombaar. Tegenwoordig de taak van een deurwaarder.

- d. Met regelmaat worden ook testamenten, magescheiden en erfdelingen (boedscheidingen) in de protocollen aangetroffen.
- e. In de categorie 'diversen' komen een 15-tal weinig voorkomende transacties voor, zoals schenkingen, akten van superscriptie en van aperture, volmachten, huwelijkse voorwaarden, aanstaande huwelijken, borgstellingen, eigendomsverklaringen, etc.
- f. Ook, zij het gering, werden verpachtingen geregistreerd, maar vaker het onderling in pandschap geven. Dat laatste gebeurde meestal voor drie of zes jaar, terwijl het een enkele maal voor dertig jaar of 'eeuwig' betrof.
- g. In het oudste protocol werden transacties van vóór 1675 opgenomen, zelfs enkele uit de 16^e eeuw.
- h. Regelmatig werd aangetekend dat geprotocolleerd was *vermogens vertoonde originele akte, quo relatio*. Deze originele akten werden de eerste jaren in het kort 'geprotocolleerd', later in het geheel genoteerd.

De protocollaire akten werden met enige regelmaat getypeerd als *opene brieven*.

Inhoudelijk en de naamgeving

De vraag komt wellicht bij u op wat het gemeenschappelijke in de akten was en waarom het een protocol van bezwaar werd genoemd? Ik hoop dat duidelijk te maken.

Allereerst ging het altijd om ongereed goed (= onroerend goed). De akten handelen over transacties van bossen, hophoven, zaai-, wei- en hooilanden met hun heggen, houtgewassen en opgaande bomen, huizen, 'kamers', hoven, bakovens, schuren, getimmer en andere opstallen, katersteden, erven en goederen, koper-, graan-, wind- en watermolens, hopeesten (droogschuren voor hop) en (eenmalig) een tabaksschuur. Al werden daarnaast in de testamenten, verkopingen,

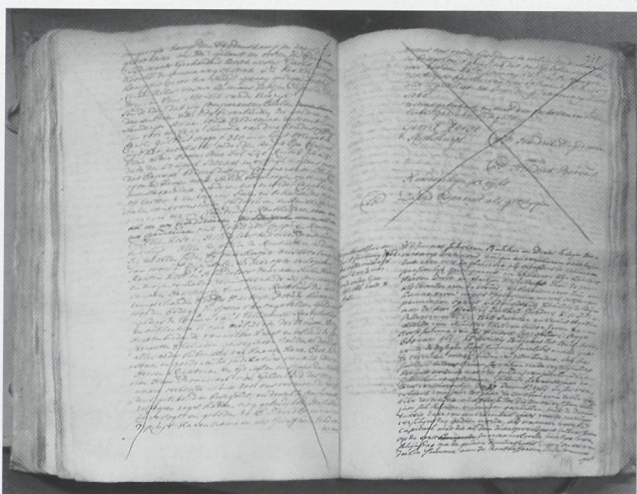
magescheiden, etc. ook wel gerede (= roerende) goederen genoemd, zoals boeken, schilderijen, borstrokknopen, beddengoed, linnen en wollen lijfstoebenhoren, vee, etc.

In de akten werd het onroerend goed bijna altijd nader gespecificeerd:

- a. De omvang en naamgeving. Voorbeelden: 1½ schepel hooiland *De Korte Morgen*, katerstede *De Bultzak*, een erfportie van een huis, een vierendeel hout, 75 bomen.
- b. De ligging. Voorbeelden: kerspel Vaassen, Oender Achterbroek, in de Vrebos, aangeland zuiden de gemene straat, oosten Jan Pierk, noorden Zuukerenk. Soms ook een enkel perceel in Nijbroek, Heerde of 't Loo.
- c. Het bedrag dat met de transactie gemoeid was, werd ook vastgelegd, variërend van 10 gulden voor een partje land tot een gigantische lening van 50.000 gulden.
- d. De datum van de transactie en van de protocollaire registratie werd eveneens vermeld.
- e. De lasten op het goed. Er kon een erfdiensbaarheid rusten op het onroerende goed (bijvoorbeeld ten behoeve van de kerk of een grootgrondbezitter) of een tiend moeten worden gegeven. Ook de status van bezit werd geregistreerd, zoals leengoed, kerkengoed, herengoed (van oudsher horig) of tijnsgoed (nieuw ontgonnen gronden). Tot slot kon het goed in pacht zijn.

Afgezien van het gebruik van enkele onbekende termen komen alle opgesomde transacties bekend voor. Tussen 1675 en 1811 werden er niet wezenlijk andere dingen met onroerend goed 'uitgehaald' dan in onze tijd.

In het verlengde daarvan valt goed te begrijpen dat partijen, net als nu, zekerheid zochten: onderhandelde men over de aankoop met de rechtmatige verkoper? Waren er wellicht nog meer eigenaren? Lag er een beslag op het goed, een vruchtgebruik of erfdiensbaarheid? Ook kon het aangeboden onderpand wellicht al bezwaard zijn met een eerdere hypotheek, zoals J.H. van Isendoorn à Blois deed, die in 1783 twee geldverstrekkers opzadelde met eenzelfde onder-

pand.

Kortom, het protocol had alles te maken met rechtszekerheid. Er was immers nog geen kadaster, wat nauwkeurig de ligging en eigendom van onroerend goed vastlegde. Dat zou er pas komen in 1832.

Nadat de lening was afgelost, werd aan de protocolhouder een bewijs van afbetaling overlegd waarna die de 'hypotheekakte' doorhaalde: 'een kruis erdoor'.

Protocollen op het internet

- * *Teunis Jans van der Kolk zat rond 1770 volstrekt met zijn handen in het haar: zijn dochter was baldadig en rebellig. Geen land mee te bezeilen. Toch legateerde hij haar 10 gulden.*
- * *Jan Hendrik baron van Isendoorn à Blois moest vanaf 1779 jaarlijks diep in de buidel tasten ten behoeve van het levensonderhoud in Utrecht van een denkelijk onwettig zoontje en diens moeder. Zoontje overleed begin 1787, op 15-jarige leeftijd.*
- * *'Laborerend aan de fistel' voelde Lambert Hendriks, meerderjarig jongeman, zich gedwongen zijn testament op te maken.*

Sommige akten vertellen dus in enkele regels een indringend verhaal, terwijl uit het totaal aan protocollen een hele geschiedenis kan worden geschapen over mensen en/of onroerend goed (genealogie, landschappen, boerderijgeschiedenis, naamgeving, enz.).

Zo is op basis van onder andere landschapsschilderijen en bevolkingsaantallen⁴⁾ het Nederland van voor 1850 wel getypeerd als een leeg land: op veel meer plaatsen dan nu kon men tot de horizon kijken.

Voor het gebied oostelijk van de lijn Epe-Vaassen zal die typering al eeuwen niet zo zijn geweest, want uit de akten blijkt dat de mensen woonden, omringd door heggen, houtgewassen, hagen, opgaande bomen, bosjes, elshout, akkermaalsbos, etc. Of deze begroeiing en beplanting ook voor het 'gemene' veld (de veelal woest liggende hei- en andere velden) gold, is niet te achterhalen. In de periode 1675-1811 werd het gemene veld niet eenmaal onderwerp van een van bovenstaande transacties, want het was in bezit van de vele marken in het schoutambt. Wel was veel particulier bezit 'aangelandet aan het gemene veld'.

Er liggen veel verhalen in de protocollen te wachten op ontdekking. Ze liggen te sluimeren om verteld te worden. Wachtend op ogen met belangstelling voor genealogische gegevens en verbanden, met belangstelling voor landgebruik, voor sociale verhoudingen, verschillen tussen de drie kerspels, analfabetisme en voor ontwikkelingen.

Om die verhalen te ontdekken, kunt u natuurlijk, net als de auteur, alle 7100 akten doornemen. Het overgrote deel van de microfiches is in ieder geval redelijk leesbaar. Het is echter ook mogelijk gericht te zoeken en te selecteren welke akten u wilt raadplegen, want er is een index gemaakt. Deze is te raadplegen via het internet. Van iedere akte zijn de volgende gegevens vastgelegd:

- a. Naam of namen van de comparanten of rechtspersonen. Bij meer dan twee comparanten werden echter de derde, vierde, etc. niet vastgelegd. Voor de wederpartij gold precies hetzelfde.
- b. Het soort transactie.
- c. Aanduiding van het object en waar dat gelegen was.
- d. Datum van de transactie.
- e. Gegevens om de volledige tekst van een geselecteerde akte in de microfiches te vinden.

U vindt de index via: www.hattem.nl >inwoners >streekarchief >epe >notarieel archief voor 1811.

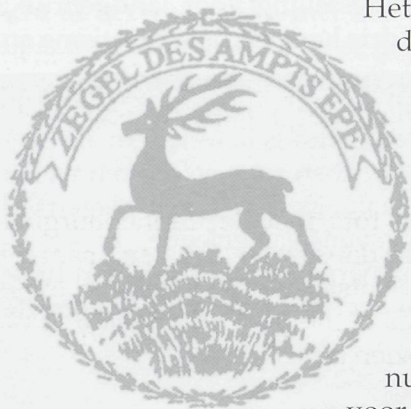
Tot slot, enkele protocollen zijn nauwelijks leesbaar, kennelijk was de inkt even op. Een 27^e boek en ook vier mappen met losse akten werden overgeslagen. Dit illustreert dat in deze kennismaking diverse detailleringen, aanvullingen, ver-
fijningen en nog allerlei onderwerpen onbesproken bleven. Het protocol is (nog
veel) rijker en diverser dan hier tot uitdrukking gebracht kon worden.

NOTEN

- 1) Oud Rechterlijk Archief (= ORA) Veluwe, protocollen van bezwaar: Ambt Epe 1675-1733: inv.nrs. 910 en 911, kerspel Epe 1733-1811, inv.nrs. 913 t/m 922, kerspel Vaassen 1733-1808, inv.nrs. 923 t/m 932 en kerspel Oene 1733-1811, inv.nrs. 933 t/m 940.
- 2) Het ambt werd in 1675 in pandschap gegeven aan Gerhard Brouwer; zijn zoon volgde hem later op. Pas in 1750 werd het een taak voor de schout.
- 3) Deze akten zijn weer te vinden in ORA Veluwe, civiele rechtspraak.
- 4) Henk van Os, *De ontdekking van Nederland*, NAI Uitgevers Rotterdam. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het CODA te Apeldoorn, 2008; en Auke van der Woud, *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848*. Olympus, 7^e druk, 2007.

Met dank aan archivaris Gerrit Kouwenhoven en Evert de Jonge.

GESCHENKABONNEMENT

Het ledental van Ampt Epe is met name in 2008 drastisch gegroeid. Zoals we u in het decembernummer al meldden, is inmiddels de magische grens van 600 leden gepasseerd. Hoe lang die grens 'magisch' blijft, hangt ook van onze huidige leden af!

Veel van onze leden geven het blad ter lezing door aan anderen, omdat zij merken dat zij hun daar een plezier mee doen. Maar ook steeds meer mensen ontdekken het *geschenkabonnement*. Het kost € 15 en geeft recht op alle nummers van 2009. Een leuk en origineel cadeau voor een verjaardag!

REACTIES / CORRECTIES VAN LEZERS

Van enkele personen ontvingen wij correcties c.q. reacties op ons vorige nummer. Graag willen we die hier plaatsen.

Excuses

Allereerst een correctie van de heer Jan Kiesbrink. Hij moest helaas constateren dat zijn naam nogal verhaspeld was in het decembernummer. Onze welgemeende excuses aan hem voor deze fout! We maken trouwens graag van deze gelegenheid gebruik om hem letterlijk in het zonnetje te zetten.

Gespot... aan het Kanaal vol met 'ambachtelijk ijsvermaak' op woensdag 7 januari 2009... Zelf stond ik dat alles te fotograferen, toen ik aangesproken werd door de heer Kiesbrink. Hij wilde ook even wat foto's maken. (Foto: Met dank aan Wim Geerts)

Verkeerde boerendansers

Anita Oppedijk maakte ons erop attent dat de foto met de Cannenburgher Boerendansers in het decembernummer niet deze dansgroep laat zien, maar de Veluwsche Boerendansers uit Wapenveld. De laatste groep draagt de oude Veluwse dracht en lijkt derhalve niet op de Cannenburgher Boerendansers, maar elke 'kenner' had dat natuurlijk al lang gezien...

Juiste datum jaarvergadering

Een storende fout was de 'dubbele' jaarvergadering. Voor de goede orde: de juiste datum van de ledenvergadering, met aansluitend de lezing, in 't Koetshuis te Vaassen is **woensdag 8 april 2009, aanvang ledenvergadering 19.30 uur.**

Nostalgie

Van de heer J. Hommes mochten we opnieuw een 'nostalgische' reactie ontvangen:

'Wat is het toch fijn om even voor de Kerstdagen *Ampt Epe* te ontvangen, want dan kun je zo heerlijk wegdoezelen na alles gelezen en vooral bekeken te hebben. Met nadruk keek ik naar de foto's op de pagina's 29 t/m 34 van nummer 169.

Leuk de foto van de firma Das te zien. Ik haalde daar uit de automaat voor 2½ cent een grote bal, in je mond en maar zuigen. De bal kreeg steeds een andere kleur. Eigenlijk was het muntstuk voor de overkant bedoeld, voor het busje van de zondagschool. Verder op de foto Max, bekend van de voetbalclub, en het hotel van de vader van een klasgenoot. Een hoekje verder De Posthoorn waar mijn vader vaak ging kaarten.

Aan de rechterkant dus de kerk en aan de achterkant van de kerk kregen de kinderen, en ik later ook, het godsdienstonderwijs. De ouderen, dus mijn leeftijdsgenoten (ik ben 81), zullen zich nog herinneren dat op een bepaalde zaterdag in de late namiddag voor Das een man in een zwart uniform stond en daar een krant van zijn partij verkocht, terwijl een paar minuten daarna een man in een keurig kostuum een blad van Unie verkocht. Het duurde niet lang of ze kregen ruzie en dat is aan het begin van de oorlog (eind 1940) de grootste veldslag in ons dorp geweest, waar een ieder zich terecht tegen de man in het zwarte uniform keerde. Ik liep daar in mijn pofbroek toevallig voorbij en kan er nu nog goed aan terugdenken.'

OPZETTELIJKE BOSBRAND

Wim van 't Einde

De jeugd wil tegenwoordig wel eens baldadig zijn. Ook in vroeger jaren kwam dit voor, en dat het daarbij niet bleef bij kleine streken, is te lezen in het volgende verhaal.

Marinus Blaauwenoort (ook wel Marianus genoemd) was in 1837 in Heerde geboren als zoon van Jan Blaauwenoort en Johanna Schuurman. Hij werkte als arbeider in Vaassen, toen hij op 22-jarige leeftijd een baldadig plan bedacht. Hij stak op 9 mei 1858 met lucifers het dennenbos van Gradus van Gerrevink (in Heerde) in brand. Dit bos, dat ruim een hectare groot was, brandde helemaal af. Er stonden gelukkig geen huizen in de onmiddellijke nabijheid van dit bos. Anders was de ramp wellicht nog groter geworden.

Waarom Marianus dit deed, vertelt het verhaal niet, maar zijn snode daad bracht hem in ieder geval voor het gerecht. Hij werd op 7 juli 1858 veroordeeld voor deze brandstichting. Er werden in het proces verzachtende omstandigheden aangevoerd, maar het leidde uiteindelijk toch tot 'een confinement voor de tijd van vijf jaren in een tuchthuis'.

Maar of hij die tijd helemaal heeft uitgezeten, is maar de vraag, want Marianus trouwde op 18 mei 1861 in Heerde met Geertje Tabak.

Het was een streek, met een behoorlijk zware straf tot gevolg.

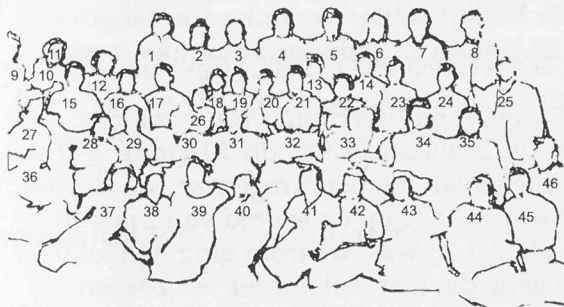
KOOR HALLELUJA UIT EPE

Onderstaande foto van het koor Halleluja uit Epe kregen we toegezonden van Dik Kruis uit Middelburg; hij wist te vertellen dat zowel zijn vader (Mijndert Kruis) als zijn moeder (Rina Veenendaal) om de foto stonden. Achterop de foto stond vermeld 'Scherpenzeel 1939'.

Janny Logtenberg-Brouwer (die toentertijd lid van het koor was en zelf ook op deze foto staat) wist zich nog bijna alle namen te herinneren. De foto is gemaakt tijdens een concours in Scherpenzeel in 1939.

1. Jan van der Naald, 2. Gradus Dijkgraaf, 3. ?, 4. dirigent Nico van Daltsen, 5. Wim Eilander, 6. Jaap Telnekes, 7. Mijndert Kruis, 8.?, 9. Mien van Essen, 10. Anne Eilander, 11. ?, 12. Jennie Witteveen, 13. Bep ter Haar, 14. Jo Rietberg, 15. Greta ten Hove, 16. Jo van Houttum, 17. Dies Bieleman, 18. Lien Overbosch, 19. Greet Eilander, 20. Aartje Logtenberg, 21. Fien de Vries, 22. Dien Sievers, 23. Dina Goudbeek, 24. Mien Kruis, 25. Hr. De Jong (Pelzerkamp), 26. Bertha Eilander, 27. Jannie Brouwer, 28. Gerritje van Essen, 29. Janke Kruis, 30. Gerrit Witteveen, 31. Anne van Asselt, 32. dirigent Willem van Daltsen, 33. Meester Geerts, onderwijzer aan de School met de Bijbel, 34. Willem Dijkstra, 35. Nardus van Essen, 36. Mannes van Essen, 37. Wiesje Dijkgraaf, 38. ?, 39. ?, 40. Aukje Halma, 41. Rina Veenendaal, 42. Gerrie Kamphorst, 43. Neeltje van Essen (dochter van Nardus), 44. Neeltje van Essen (dochter van Mannes), 45. ?, 46. Bertha Karst.

BRANDSTICHTING IN EPE

Wim van 't Einde

Brand was vroeger een groot gevaar. De huizen en boerderijen vatten maar al te gemakkelijk vlam, wat ernstige gevolgen kon hebben. De bewoners waren daarom maar al te voorzichtig met vuur en namen geen risico, maar als het dan toch gebeurt...

In de nacht van 29 op 30 juli 1825 werd Christine Struikenkamp, de vrouw van de Eper landbouwer Geerlig Bomhof, net na middernacht wakker. Ze rook onraad en kwam er al snel achter dat het dak van het huis in brand stond. In allerijl waarschuwde ze de andere bewoners van het huis. Ze konden gelukkig op tijd ontkomen aan de vuurzee die volgde. Het huis – met al het zich daarin bevindende huisraad, landbouwgereedschap, voorraad en de zeventien stuks vee – was niet meer te redden. Naast het eerder genoemde stel woonde ook de weduwe van Aart van Zuuk, Aaltje van het Knolzaad, in de boerderij.

Maar hoe kon er zomaar brand ontstaan in de boerderij? De vorige dag had de haard nauwelijks gebrand en de bewoners waren tussen 10 en 11 uur, zonder kaars of lamplicht, naar bed gegaan. Al snel werd de mogelijkheid van brandstichting geopperd, en de verdenking viel op de 56-jarige knecht Abraham Eimers Lankmoes. De laatste twee dagen was hij niet meer op de boerderij geweest. De reden daarvan was niet bekend, maar misschien kwam het door de woordenwisseling die boer Bomhof kort tevoren met hem had gehad over het maaien van het gras. Lankmoes had dit niet genomen en aangegeven dat hij per 1 november op zou stappen. Later bleek dat hij zich de laatste twee dagen achter op de deel in het hooi schuil had gehouden. Hij had die dagen niet gegeten of gedronken. In de tijd dat hij daar lag, hoorde hij veel kwaad van hem spreken en daardoor ontstond bij hem het plan het huis in brand te steken. Hij sloop naar de haard, haalde er wat vuur uit en legde dat op de deel tussen het hooi, wat natuurlijk een goede plaats was voor een snel ontwikkelende brand. Hij vertrok daarna snel en bracht de eerste nacht in een schuur van weduwe Witteveen door.

Na wat omzwervingen werd onze hoofdpersoon daarna al snel opgepakt en voor het gerecht gebracht. Hij bekende en de feiten klopten met zijn bekentenis. Door het hooggerechtshof werd hij op 18 november 1825 doorverwezen naar het Hof van Assises in Gelderland, waar hij op 23 december tot de doodstraf werd veroordeeld. Hij ging in cassatie, maar dat werd op 14 januari 1826 verworpen. Zijn straf werd bij koninklijk besluit echter veranderd in langdurige tuchthuisstraf. Dat zou voor hem tot 28 januari 1830 duren, want toen overleed hij in Leeuwarden.

Opmerkelijk is dat we in dit verhaal niets lezen over zijn vrouw en kind. Hij was in 1820, dus enkele jaren voor de brandstichting, op 51-jarige leeftijd getrouwd met 17 jaar jongere Maria Stegeman. Samen kregen ze een dochter (1820) en een zoon (1823). De dochter was in 1822 op de leeftijd van 2 jaar overleden. Woonden zij ergens anders en als dat zo was, waarom ging hij niet naar zijn gezin toe? Vragen te over voor degene die nog wat verder wil zoeken.

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging	1
Jaarvergadering + lezing over 'Begraven door de eeuwen heen'	3
Agenda 1e halfjaar 2009 + Nadere info Voorjaarsexcursie	4
IJscub De Cannenburgh - <i>Frans Schumacher</i>	5
Kerk en kunst: de ramen van de Grote Kerk te Epe (1B) - <i>Jan van Zelle</i>	11
Winterlezing	15
Historisch grondgebruik in de gemeente Epe (4) - <i>Peter Stork</i>	16
De Vossenhoek - <i>Freek Bomhof</i>	22
De Oener kerkgeschiedenis (12), Klooster Nazareth (2) - <i>Jan de Graaf</i>	24
Zin en onzin over het leven van Hendrik van Isendoorn - <i>Willy Smit-Buit</i>	27
Geboren te Epe, 1955 - <i>Dik Kruis</i>	33
Kennismaking met de protocollen van bezwaar - <i>Durk Snieder</i>	39
Geschenkabbonnement	44
Reacties / correcties van lezers	45
Opzettelijke bosbrand - <i>Wim van 't Einde</i>	46
Koor Halleluja uit Epe (1939)	47
Brandstichting in Epe - <i>Wim van 't Einde</i>	48

In dit nummer:

Onze nieuwe redacteur Frans Schumacher duikt in het koude verleden van IJscclub De Cannenburgh, een van de oudste ijsverenigingen in Gelderland.

Dik Kruis, geboren te Epe in 1955, denkt terug aan zijn kinderjaren in het verzuilde Epe.

Was Hendrik van Isendoorn nu werkelijk de wilde jager, zoals Marie Koenen hem afschilderde? Willy Smit-Buit ontrafelt het mysterie in haar artikel 'Zin en onzin over het leven van Hendrik van Isendoorn'.

Wat zijn protocollen van bezwaar? Dank zij Durk Snieder een eerste kennismaking.

Jan van Zelleem gaat in op het gedenkraam van ds. Prins in de Grote Kerk van Epe.

Peter Stork vervolgt zijn serie 'Historisch Grondgebruik in de gemeente Epe'.

Met Freek Bomhof gaan we ditmaal naar de Vossenhoek in Vaassen.

Jan de Graaf gaat verder met de historie van klooster Nazareth.

En nog veel meer ...

Veel leesplezier!